

บทที่ ๑

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเขมรสมัยกรุงธนบุรี — สมัยรัชกาลที่ ๒

- ประวัติภูมิศาสตร์ของดินแดนในคาบสมุทรมอญโคจีน
- ชนเผ่าสำคัญ

มอญ

ขอมหรือขะแมร์

เวียตนาม

ชาน หรือ ไทย

เขมร

- สภาพภูมิศาสตร์ของเขมร
- ความเกี่ยวเนื่องระหว่างไทยกับเขมรก่อนสมัยกรุงธนบุรี
- การแผ่ขยายตัวของเวียตนามตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๓
- การคุมอำนาจของไทยเหนือเมืองในพระราชอาณาเขตและเมืองประเทศราช
- ความเกี่ยวพันระหว่างเขมรกับไทยปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงธนบุรี
- ไทย - เขมร สมัยรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเขมรสมัยกรุงธนบุรี — สมัยรัชกาลที่ ๒

ประวัติศาสตร์ของดินแดนในคาบสมุทรมอินโคจีน

คาบสมุทรมอินโคจีนคือดินแดนอันเป็นที่ตั้งของประเทศ พม่า ไทย ลาว กัมพูชา ฉวน มลายา ตลอดไปถึงสิงคโปร์ เป็นคาบสมุทรที่อยู่ระหว่างมหาสมุทรอินเดียกับทะเลจีน มีแนวภูเขา ๓ แนวคั่นคั่นกันเป็นเสมือนเครื่องกักกันที่แยกพม่าออกจากอินเดียในสมัยโบราณ เมื่อครั้งที่ชนเผ่ามกโกลได้เคลื่อนย้ายมาทางตะวันตกข้ามเครื่องกักขวางนี้เข้าไปในมณฑลประ อัสสัม และแคว้นต่าง ๆ ของอินเดีย แม่น้ำอิรวดีในพม่าเป็นเส้นทางคมนาคมและเส้นทางพาณิชย์ระหว่างพม่าตอนเหนือมายังอ่าวเบงกอล เส้นทางของพวกกองคาราวานที่เข้าไปในจีนเริ่มที่แม่น้ำนี้ทางตอนเหนือเมืองพะโม (Bhamo) นอกจากนี้ก็มีแม่น้ำสะโตง (Sittang) ไหลลงอ่าวเบะคะมะ ในระยะแรกชนชาติที่อาศัยในพม่า นั้น เป็นพวกที่เดินทางจากภาคตะวันออกเฉียงของธิเบต เข้ามารวมกันน้ำทั้งสองนี้ ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่า ตามเขาทางภาคเหนือของพม่าคงจะเป็นที่อยู่อาศัยของพวกชนธิเบต ซึ่งรู้จักกันในนามว่าชนเผ่าคะฉิ่น (Kachin tribes) ตามฝั่งทะเลอารกันใกล้แม่น้ำอิรวดี เป็นที่อยู่ของชนเผ่าหนึ่งซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงชนพม่า คือ ชนเผ่าพยู (Pyu) ทิวเขาอารกันโยมา (Arakan Yoma) นี้ แบ่งแยกเขตอารกันออกจากอาณาจักรพม่า

ภาคกลางของประเทศพม่าเป็นที่ราบสูง ทางตะวันออกเฉียงของเขตกั้น คือ ที่ราบสูงฉาน (Shan Plateau) แม่น้ำสำคัญในแถบนี้คือแม่น้ำสาละวิน ที่ราบสูงนี้แผ่ไปทางตอนเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน ข้ามที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง (Mekong Valley) เข้าไปในลาว ในจำนวนกลุ่มชนหลายกลุ่มที่อพยพจากตอนเหนือของแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาละวินลงมาทางใต้ คือ พวกมอญ ซึ่งเป็นชนเผ่า ออสโตรเอเชียติก (Austro Asiatic Mons) ได้ตั้งหลักแหล่งมั่นคงในที่ราบดินดอนของพม่าตอนล่าง (Lower Burma) และตามชายฝั่งตะนาวศรี (Tenasserim coast) ชนชาติมอญอีกกลุ่มหนึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันออกเฉียงของสันปันน้ำสาละวิน — ตะนาวศรี (Salween - Tenasserim Watershed) ชนชาติมอญกลุ่มนี้แผ่ไปตามชายฝั่งของอ่าวไทย ดินแดนแถบภูเขาที่อยู่ระหว่างดินแดนที่มอญยึดครองทั้ง ๒ แห่งนี้ เป็นที่อาศัยของชนเผ่าที่ชอบเพาะปลูกตามเขา รวมทั้งเผ่ากะเหรี่ยงอื่น ๆ อีกหลายเผ่า

กลุ่มชนเชื้อสายออสโตรเอเชียติกอีกกลุ่มหนึ่งคือ ชะแมร์ (Khmers) หรือชอม เชื่อกันว่าเป็นเชื้อสายมอญ ซึ่งอาจเข้ามาถึงตอนกลางของลุ่มแม่น้ำโขง หลังการอพยพของพวกมอญพวกแรก ๆ พวกชะแมร์หยุดยั้งไว้ระยะหนึ่งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย และทางตอนใต้ของที่ราบสูงโคราช แต่ยังไม่สามารถแผ่มาถึงฝั่งทะเลได้ จนกระทั่งประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๓ พวกชะแมร์ไคร้กรรณรัฐของชนเผ่ามาลาโยโปลินีเซียน (Malayo Polynesian) ซึ่งพวกจีนเรียกว่า "อาณาจักรฟูนัน" รัฐนี้ตั้งอยู่ทางตอนเหนือและทางตะวันตกของดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำโขง และรอบทะเลสาบเซมรในประทศกัมพูชาปัจจุบัน (Tonlé - Sap)

ทิวเขายาวซึ่งเริ่มในลาวไปทางตะวันออกเฉียงจนถึงแม่น้ำโขง และขนานไปยังชายฝั่งญวน (Annamese Coast) เป็นอุปสรรคต่อการค้าและการเคลื่อนย้ายของพลเมือง ในขั้นต้นกินแดนทางตอนใต้ของฝั่งทะเลญวนเป็นที่อยู่อาศัยของพวกจาม (Chams) ซึ่งเป็นชนเผ่ามาลาโยโปลินีเซียนสำหรับพวกเวียตนามนั้น (Vietnam) ยึดครองที่ราบลุ่มแม่น้ำแดงไปจนถึงทางตอนเหนือของฝั่งทะเลญวนควย ส่วนกลุ่มภูเขาทางตอนในของคาบสมุทรมอินโดจีนเป็นที่อยู่อาศัยของชนเผ่าที่ล่าหลังทางวัฒนธรรม เหมือนกับชนเผ่าที่อาศัยอยู่ตอนบนของที่ราบสูงพม่า

พวกเวียตนามซึ่งได้รับอิทธิพลจากการปกครองของจีน (ในระหว่าง ๑๐๐ ปีก่อนคริสตกาลถึง ค.ศ. ๕๐๐) แท้จริงเป็นชนเผ่าที่ผสมกันทางเชื้อชาติหลายสาย อันมีลักษณะใกล้เคียงกับมอญ ชะแมร์ และชนเผ่าอื่นที่อยู่ทางใต้ของมณฑลอันของจีน จึงเป็นกลุ่มผสมของพวกอินโดนีเซียน (Indonesian) เมลานีเซียน (Melanesian) นีกริโต (Negrito) และไทย (Thai) ส่วนจามนั้นเหมือนพวกฟูนัน ส่วนมากเป็นมาเลย์ผสมกับชาวพื้นเมืองหรือชะแมร์ซึ่งถ่านไปมา ดินแดนที่เป็นที่อยู่อาศัยใต้คาบชายฝั่งทะเลของพวกเวียตนามและพวกจามเป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำเล็ก ๆ อยู่ทั่วไป ชายฝั่งของดินแดนดังกล่าวไม่เหมาะแก่การเดินเรือ เพราะมีกระแสน้ำแรงหรือพายุไต้ฝุ่นในตอนปลายฤดูร้อนและคนฤดูใบไม้ร่วง

แนวเขาที่แบ่งที่ราบลุ่มตอนกลางของแม่น้ำสาละวินและที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานั้นเป็นแนวมาทางใต้ ผ่านเข้าไปในมะละแหมง ทวาย และมะริด ถึงคาบสมุทรมะลายู แนวเขานี้ของเขาอยู่หลายตอน ของเขาที่อยู่ทางตอนใต้ของคอคอกระโคเชื่อมการค้าของทั้งสองด้านของเขาเข้าด้วยกัน ทิวเขาอารกันโยมานั้นจะหายไปใต้อะคัมบ์น้ำส่วนหนึ่ง แล้วปรากฏอีกที่หมู่เกาะอันดามัน

(Andaman) และนิโคบาร์ (Nicobar) ในทะเลอันดามัน แนวภูเขาตอนนี้เป็นที่อยู่อาศัยของชนป่าเผ่าพริมาเลย์ นิกริติก (Pre - Malay Negritic) แล้วแนวเขาคังกล่าวก็มาปรากฏอีกครั้งหนึ่งทางตอนเหนือของสมุทรราชนานไปตามฝั่งทะเลด้านตะวันตกของเกาะ ทอคเป็นแนวไปทางฝั่งทางใต้ของขวา แล้วพุ่งขึ้นทางเหนือไปทางตะวันตกของบอร์เนียวไปถึงฟิลิปปินส์ ชายอาณาเขตของหัวเรานั้นมีถิ่น ชนชาติที่อาศัยอยู่มากมี เขา ของบอร์เนียว ซิลิเบต และมินคาเนา เป็นชนชาติที่อาศัยทางวัฒนธรรมและการค้า ยกเว้นพวกบูกีนีส (Buginese) และพวกประกอบการค้าขายตามชายฝั่งทางตอนเหนือของทะเลขวา

จากสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งที่ไกลถ้ามานับว่าเหมาะทางการเกษตร จึงเป็นรากฐานสำคัญในการให้เกิดมีกลุ่มชนมาตั้งหลักที่แห่งนี้ทางตอนเหนือของกามสมุทร เผ่าชนที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มักจะมีเชื้อสายที่มาจากแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำอิรวดี ตะโอง เจ้าพระยา แม่น้ำโขง และแม่น้ำแคว เช่น พวกกระแอมปรับปรุงการเกษตรและเริ่มมีอำนาจในดินแดนแถบทะเลสาบเขมรปัจจุบัน ส่วนมากดินแดนที่เหมาะสมสำหรับการคมนาคมทางทะเลเช่น การค้ามีความสำคัญเนื่องจากในส่วนนี้ไม่สามารถอาศัยเกษตรกรรมเป็นหลักได้ เช่น พวกจากทางฝั่งทะเลตอนใต้ของชวา พวกบูกีนีสที่ช่องแคบมาคาสซาร์ (Macassar Strait) และพวกอาเควนิส (Achinese) ทางตอนเหนือของสมุทร สภาพดังกล่าวทำให้รัฐเหล่านี้มีอำนาจทางการเมืองขึ้น และมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์

เนื่องจากดินแดนทางฝั่งทะเลของกามสมุทรอินโดจีน เป็นเส้นทางค้าของพ่อค้าชาวอินเดียน จึงได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดียนด้วย ศูนย์กลางของอารยธรรมอินเดียนอยู่ทางใต้ของอินโดจีน รอบชายฝั่งของอ่าวไทยในหมู่พวกมอญ ในช่องแคบมะละกา และในชวา แคว้นธรรมอินเดียนมีผลต่อฟิลิปปินส์และหมู่เกาะ เครื่องเทศน้อย เพราะดินแดนส่วนนั้นอยู่ห่างออกไป การแผ่อารยธรรมของอินเดียนั้นใช้วิธีการที่สงบและไม่เกี่ยวข้องกับกำลังการเมืองทำให้ได้รับความสำเร็จ วัฒนธรรมอินเดียนได้ผสมกับชนธรรมนิยมของชาวพื้นเมือง และเป็นทีพอใจของเจ้าพื้นเมืองที่ทำการปกครองอยู่

นักประวัติศาสตร์บางคนมีความเห็นว่า พวกพ่อค้าอินเดียนที่มาติดต่อกับชาวพื้นเมืองเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมอินเดียน ผู้นำทางการเมืองและสังคมในชุมชนเหล่านี้ ได้ใช้อำนาจความเชื่อหรือจากพิธีการต่าง ๆ ของพระเป็นเครื่องมีอิทธิพลในการปกครอง การแผ่อารยธรรมอินเดียน (In-

dianization) จึงมีผลมาจากการค้าเนกาการค้าและการผจญภัยของชาวอินเดีย

บอร์ช เซเคส์ (George Coedès) มีความเห็นว่าพวกชาวพื้นเมืองเป็นพวกที่ไม่ค่อยมีปฏิริยาตสิ่งใหม่ ๆ จึงยอมรับอำนาจการแผ่ขยายของอารยธรรมอินเดีย แคว่ วาน เลอร์ (Van Leur) มีความเห็นว่าอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดีย แผลออกมาจากราชสำนัก วัด หรือสถานที่ทำพิธีต่าง ๆ มากกว่าจะมาจากหน่วยชุมชนทางการค้า ที่กล่าวว่าอาณาจักรของพม่าอินเดียนั้นเป็นแหล่งส่งทอดแบบอย่างของวัฒนธรรมที่สำคัญนั้นไม่เป็นความจริง เพราะว่าศูนย์กลางที่สำคัญที่สุดของอิทธิพลอินเดียนั้น ไม่ได้เป็นศูนย์กลางของดารคติของการค้าทางทะเลเลย แต่เป็นดินแดนที่มีความก้าวหน้าทางการเมือง เช่น ชาวชวากลาง มอญทวารวดี ขอมนครวัด และพม่าพุกาม (Pagan Burma) ในขณะที่วัฒนธรรมอินเดียแพร่หลายในชุมชนชั้นขุนนางหรือชนชั้นปกครอง ศาสนาพุทธก็แพร่หลายอยู่ในชุมชนทั่วไป แสดงให้เห็นการแบ่งชั้นในกลุ่มคนเหล่านั้น

ในดินแดนบางแห่ง เช่น ชาว อังคณา เป็นกัน ราชสำนักเป็นฝ่ายรับเอาอารยธรรมอินเดียนอย่างเต็มที่ แต่ชนพื้นเมืองเพียงแครับเอาอิทธิพลอินเดียมาปะปนกับประเพณีแบบฉบับเดิมของตน

ขอมนครวัด (Khmer Angkor) รับวัฒนธรรมอินเดียมาไว้มาก แต่คนส่วนมากยังเชื่อในเรื่องผีต่างและวิญญาณของบรรพบุรุษ จึงใ้รับอิทธิพลเพียงเล็กน้อยจากวัฒนธรรมของราชสำนัก ยกเว้นในกรณีประชาชนที่รวมในการก่อสร้างคือปรัศนุต่าง ๆ ประชาชนจึงใ้รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดีย พวกเขาจะมีคุณสมบัติเช่นนี้เหมือนกัน

พวกมอญนั้นเป็นชาติที่มีอารยธรรมสูง เป็นอารยธรรมที่มีอิทธิพลคือศิลปวรรณคดีเป็นส่วนใหญ่ และเป็นผู้นำพุทธศาสนาเถรวาทให้กับ ขอม พม่า ไทย อีกหอคหนึ่ง จึงพอสรุปได้ว่าอารยธรรมของอินเดียนั้นเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในดินแดนแอมกตั้งแต่แรกเริ่ม แล้วใ้แผ่ขยายออกไปแก่อาณาจักรที่ตั้งขึ้นในภายหลัง

ชนเผ่าสำคัญ

พวกนักทองเที้ยวชาวจีนในสมัยประมาณพุทธศตวรรษที่ ๕ และ ๑๕ และนักสังเศการณชาวฝรั่งเศสในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ไ้สังเศเห็นชนเผ่าเมลานีซอยด์ (Melanesoid) ซึ่งมี

เมตchnikov คำในที่รวมกลุ่มแม่น้ำโขง นอกจากนี้มีพวกอยู่ตามเขาและน้ำที่ทำการเพาะปลูกไปเรื่อย ๆ พืชภาษาถิ่นแตกต่างกันไปถึง ๑๐๐ ภาษา พวกนี้ขึ้นครองอยู่ตามแนวภูเขา ระหว่างแม่น้ำโขงและฝั่งทะเลชวณ แต่กระจายไปตลอดลาว ทางเหนือของไทย ที่ราบสูงชันของพม่า ไปจนถึงแม่น้ำสะโตง แม่น้ำชินวิน (Chindwin) และที่ราบลุ่มแม่น้ำอิรวดี พวกนี้ได้แก่พวกมอญ (Moi), เมอ (Mau), แมว (Meo) ทางตะวันออกของแม่น้ำโขงด้วย นอกจากนี้มีพวกลาหู่ (Lahu), ว้า (Wa) และกะฉิ่น (Kachin) ที่อยู่อาศัยบนภูเขา ตลอดจนกะเหรี่ยงเผ่าต่าง ๆ ในพม่าตอนล่าง

เชื้อชาติที่พูดภาษาออสโตรเอเชียติก : มอญ - ชะแมร์

มอญ

มอญเป็นพวกที่พูดภาษาออสโตรเอเชียติก ทั้งหลักแหล่งอยู่มั่นคงทางตอนเหนือของคาบสมุทร พวกนี้อาจมาจากทางตอนใต้ของจีน ผ่านมาตามแนวแม่น้ำโขงในสมัยพุทธกาล หรืออาจจะมาในระยะก่อนหน้าจะมีความผูกพันกับอารยธรรมจีนของพวกจู่ (Chou) หรือฮั่น (Hun) พวกนี้เข้ามาในพม่าตอนล่างตามแม่น้ำสาละวินและสะโตง มีศูนย์กลางอยู่ที่ใกล้ฝั่งทะเล ในระยะแรกอยู่ที่ท่าทอง (Thaton) ภายหลังที่คอสม่า (Kosma) และพะโค (Pegu) บางพวกเดินทางจากหมู่เขาแม่น้ำสะโตงเคลื่อนไปทางเหนือไปสู่ที่ราบสูงชัน ในทางภูมิศาสตร์พวกมอญทางตอนล่างมีความใกล้ชิดกับพวกกะเหรี่ยงมาก เห็นได้จากคำที่พวกกะเหรี่ยงตั้งเผ่าพะโว (Pwo) และสะกอ (Sgaw) ซึ่งมีคำภาษามอญมาใช้หลายคำ

ในสมัยแรก ๆ พวกมอญเป็นเกษตรกรที่ชำนาญและเป็นพ่อค้าด้วย เป็นนักต่อเรือและนักเดินเรือ การติดต่อทางทะเลของพวกนี้แผ่ขยายตั้งแต่ทางเหนือของฝั่งโคโรมันทะเลไปจนถึงดินแดนตอนในชื่อ ทาลิงกานา (Talingana) มอญกลุ่มใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งมีอำนาจไปตลอดลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งหมด และไปทางใต้เข้าไปในคอคอค จนถึงทางตอนเหนือของมะละยา รัฐมอญแห่งแรกอยู่ที่ทางตะวันออกของตะนาวศรี รู้จักกันในชื่อภาษาจีนเรียกว่าทวาราวดี พวกจีนเรียก ตุน - ซุน (Tan - sun) มีศูนย์กลางอยู่ที่พะโวหรือลพบุรี ในระยะต่อมาที่มีรัฐมอญอีกแห่งหนึ่งมีศูนย์กลางที่

ศรีภูมิ

การที่ในบางวันบรรณและทางการค้า ระหว่างเวทและอินเดียนั้นก็ในสมัย
อารยธรรมสูง จึงเป็นที่ของเวทและอินเดียน ไทย ในภายใต้อาณัติและระบอบการ
ปกครอง ในหลายครั้งที่บางอารยธรรมของประเทศไทยก็เนื่องถึงแบบเมืองทวารวดีหรืออารยธรรม
ถึงกลางของเวท นกทวารวดีในภายใต้อาณัติเหล่านี้

อารยธรรมอินเดียน

อารยธรรมอินเดียนมาจากทางเหนือของแม่น้ำโขง ไทยตามลุ่มน้ำโขงมาข้างล่าง
แต่ไปถึงแม่น้ำโขงตอนกลางหรือที่ในสมัยก่อนเรียกว่าอิซุน และแม่น้ำโขงตอนล่าง
หรือที่เรียกว่าแม่น้ำโขงถึงตอนล่างที่เรียกว่าแม่น้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าแม่น้ำโขง
รวม ๆ กระทั่งปลายเขมร ในที่สุดถึงของลุ่มน้ำโขงตอนล่าง (Khmer Chenla)
เริ่มกำเนิดอารยธรรมอินเดียน และถึงเป็นประเทศอินเดียนประเทศ ... ๑๘๐๐ มีศูนย์กลางอำนาจ
อยู่ในประเทศอินเดียน ลุ่มน้ำโขงตอนล่าง หรือที่เรียกว่าลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าแม่น้ำโขง
อินเดียนที่ลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าแม่น้ำโขง
ถึงที่ที่ตามลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าแม่น้ำโขง

สมัยที่ลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าแม่น้ำโขง
หรือที่เรียกว่าลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าแม่น้ำโขง
และทางการค้า นกทวารวดีซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับบางวัน บรรณอินเดียน ลุ่มน้ำโขง
อินเดียนตอนล่างหรือที่เรียกว่าลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าแม่น้ำโขง
จึงมีอำนาจครอบงำลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าแม่น้ำโขง
ลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าแม่น้ำโขง
(Camranh Bay) ลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าแม่น้ำโขง

ในสมัยที่ลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าแม่น้ำโขง
จึงมีอำนาจครอบงำลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าแม่น้ำโขง
ลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าแม่น้ำโขง
ถึงที่ที่ตามลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าลุ่มน้ำโขงตอนล่างหรือที่เรียกว่าแม่น้ำโขง

ความเจริญและความเสื่อมของอาณาจักรขอมนั้นแบ่งออกได้เป็น ๔ สมัย

๑. สมัยก่อนนครวัด หรือ สมัยเจนละ (Chenla era) เริ่มตั้งแต่สมัยที่มีรัชชชนะ
เหนือพวกพุนัน ในระบะครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ถึงระบะประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕

๒. ขอมเริ่มเจริญมีอำนาจสมัยพระเจ้าไชยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๓๕๕ - ๑๓๕๗)
จนถึง พ.ศ. ๑๔๔๓ ในสมัยนี้ศูนย์กลางอำนาจเปลี่ยนจากที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงมาอยู่เหนือทะเลสาบ
เขมร

๓. ระบะที่เจ้าชายแห่งรัฐ เคาทพวลิงตัก มามีอำนาจเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๑๕๕๓

๔. ระบะเสื่อมเริ่มเมื่อกลาง พ.ศ. ๑๗๕๓ เป็นระบะที่ขอมเริ่มเสื่อมทั้งในค่าน
วิชาธรรมและอุกวิกรอนคินคณ การเสื่อมครั้งนี้เริ่มจากการที่ถูกไทยโจมตีในระบะพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๘, และ ๒๐

ในสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๒๕๖ - ๑๒๕๗) พระองค์ได้พยายาม
จะหยุดยั้งการแทรกซึมของไทยทางคอนเท้นของแม่น้ำเจ้าพระยาและในลาว รัฐมอญที่ละโว้พยายาม
คั่งตัวเป็นอิสระ ไล่ส่งทูตไปเมืองจีนถึง ๒ ครั้ง คือ พ.ศ. ๑๒๕๔ และ ๑๒๕๕ พวกจามในฉวนซิ่ง
ถูกคุกคามจากรัฐเวียตนามก่อกวนยุ่งยากหลายครั้ง พระองค์ได้ทำสงครามกับพวกจามถึง ๓ ครั้ง
แต่ยังมีอำนาจพอจะสร้างวัดถวายเป็นเทพเจ้าวิศณุโคตี นครวัด นอกจากนี้พระองค์ควรได้รับเกียรติใน
ฐานะที่ใคร่ขยาบบระบบการสร้างถนน ที่เก็บน้ำ และวิธีการชลประทาน เมื่อสิ้นรัชกาลของพระองค์
แล้ว พวกจามรุกรานอาณาจักรขอมหลายครั้ง

ในสมัยของพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๕ - ๑๗๒๖) พระองค์ได้รับ
พระเกียรติยศในการสร้างปราสาทหินนครธม และที่บายน ในการขับไล่พวกจามออกไปและการปราบ
ปรามละโว้ซึ่งเป็นอิสระอยู่พักหนึ่งนั้นไว้ในอำนาจ ในขณะที่เวลานั้นพวกมอญก็พยายามคืนวันที่จะ
เป็นอิสระอยู่เสมอ อาณาจักรสุโขทัยปลัดคัวเป็นอิสระได้ใน พ.ศ. ๑๗๒๖ อาณาจักรที่กว้างขวาง
ที่สุดของระบะนี้ มีอาณาเขตกว้างแถมถึงทะเลหลวงทางคอนกลาง ไปทางตะวันตกถึงพรมแดนอาณาจักร
พุกาม และจากไกล ๆ เวียงจันทน์ในลาวไปทางใต้ รวมทั้งภาคเหนือของคาบสมุทรมลายู
อย่างไรก็ตามแม้ในขณะที่อาณาจักรขอมกำลังเสื่อมนั้น เมื่อ พ.ศ. ๑๔๓๕ นครธมก็ยังคูดสง่างาม

และเป็นที่ประจักษ์ใจของชนชาติ (Chan - Ju - Kua) นักท่องเที่ยวชาวจีน เมื่อไทยได้
และปีถัดมาระหว่าง พ.ศ. ๑๘๘๖ - ๑๘๘๘ นั้น ปรากฏว่า อารักขะเมื่อจากเกาะนิวกินี
ทางฝั่งตะวันตกเฉียงใต้ และ แอปปาเนอ ซึ่งในขณะนั้น ความแหว่งแหวายบริเวณทางทิศตะวันตก
ไปใต้มันฝรั่ง

เวียดนาม

เขตเวียดนามทำเป็นเส้นเหนือและใต้เป็นเส้นยาวได้ เขตเวียดนามเป็นดินแดน
อินโดนีเซีย (Indonesian) ไทโยลัน และกัมโบเจียง (Tongking)
นั้นมาจากภาษาจีนว่า ไทโยลัน มีที่ราบลุ่มแม่น้ำแดงทางตอนเหนือ ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มของ
แม่น้ำที่มาจากเทือกเขาไทโยลัน มีที่ราบลุ่มแม่น้ำแดงทางตอนเหนือ ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มของ
ถึงถิ่นละติน (Nam Viet) ซึ่งรวมทั้งหมดทาง พ.ศ. ๒๓๖๓
ของดินแดนไทย อารักขะไปอยู่ที่ใดก็ตามจึงเป็นรักท.วรวิฑู (Wu Ti) บทที่ ๖ ปรากฏว่า
ปี พ.ศ. ๑๑๑

นามเวียดนามเป็นชื่อของดินแดนไทยอยู่ประมาณ ๑๖๐ ปี ถึงเวลาอารักขะจึงกลับไป
ไต้หวัน ทางทิศตะวันตกของดินแดนไทย เวียดนามมีภาษาถิ่นต่าง ๆ ได้แก่ ภาษาจีน
ไทยของวิสาหกิจ อารักขะ อารักขะ ในระยะแรกนั้น ภาษาถิ่นไทยกลางได้ไปครอบงำโดย
ถิ่นที่เก่าแก่ของเวียดนามได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเวียดนาม เขตจึงได้มีถิ่น
ของถิ่นที่เก่าแก่ของเวียดนามได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเวียดนาม เขตจึงได้มีถิ่น
เวียดนาม จึงทำให้การที่ภาษาถิ่นเวียดนามได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเวียดนาม เขตจึงได้มีถิ่น
ภาษาถิ่นไทยกลางกับ ภาษาถิ่นไทยกลางได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเวียดนาม เขตจึงได้มีถิ่น
เวียดนามได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเวียดนาม เขตจึงได้มีถิ่น
ภาษาถิ่นไทยกลางกับ ภาษาถิ่นไทยกลางได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเวียดนาม เขตจึงได้มีถิ่น
ภาษาถิ่นไทยกลางกับ ภาษาถิ่นไทยกลางได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเวียดนาม เขตจึงได้มีถิ่น
ภาษาถิ่นไทยกลางกับ ภาษาถิ่นไทยกลางได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเวียดนาม เขตจึงได้มีถิ่น
๑๖ ปีนี้ไปไม่มาก

ภาษาถิ่นไทยกลางของเวียดนามได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเวียดนาม เขตจึงได้มีถิ่น

การที่... (faded text)

การที่... (faded text)

อาณาจักรไท (Shan or Thai)

อาณาจักรไท... (Yantse River) ... (Tali) ... (Mekong gorge) ... (Pi - lo - ko) ... (Pyu) ... (Hanoi) ... (faded text)

การที่... (faded text)

แผนของคัง เกียและอาณาจักรขอม แล้วพวกไทยก็เริ่มเคลื่อนตัวเข้าสู่ความสมบูรณ์โคจีน

เขมร

ประวัติความเป็นมาที่แท้จริงของชนชาติเขมรนั้น ยังไม่ปรากฏหลักฐานใด ๆ แสดง
ไว้อย่างชัดเจน เดิมทีเชื่อว่าเขมรก็คือขอมนั่นเอง ในหนังสือพงศาวดารโยนกมีข้อความ
ตอนหนึ่งว่า

...คนพวกขอมในสมัยนี้เรียกว่า เขมร ขมุ และซา ส่วนต่าง ๆ
นอกจากราชาธิราช และชาติเรอแก้ว ซึ่งเป็นพวกจาม ขวา
มลายู แล้ว ก็ยังมีเพศและภาษาคล้ายกันกับคนพวกเมง ซึ่ง
ในสมัยนี้เรียกว่า มอญ หรือรามัญ นึกกันบ้าง แต่สำเนียงเพี้ยนไป
บ้างดังนี้ เขมรนับว่า "มว ย ปี่ โน บวน" มอญนับว่า "มว ย ปา
ไป ปอม" ซานับว่า "มย ปา แม่ ปวน" ... ควรเห็นความมอญ
กับเขมรและซาต่าง ๆ เป็นมนุษยจำพวกเดียวกัน เป็นพวกคนค้าอยู่
ในพื้นที่ประเทศนี้มาก่อน แม่น้ำใหญ่อันอยู่ในบริเวณของพวกขอมนั้นก็มิ
นานว่าแม่น้ำขอม ซึ่งสมัยนี้เปลี่ยนมาเป็นช่องและโง่ง แม่น้ำซึ่งพวก
เมงเคยอยู่ก็มีนามว่า แม่น้ำเมง ภายหลังกลายมาเป็นแม่น้ำระมิง...

ในระยะต่อมาผู้ศึกษาค้นคว้าเขมรไม่ใช่ขอม พ.อ. คำเนิร เสระกุล ได้กล่าวถึงขอมและเขมรไว้
ในเรื่อง "ประสาทรพีธีการก่อสร้าง" ว่า

...แต่เดิมเรามักเข้าใจว่า ขอมก็คือเขมรและเขมรก็คือขอม ที่
เข้าใจกันอย่างนี้ เพราะว่าบังเอิญในขณะนี้เขมรไปปกครองบริเวณ
พื้นที่อันเป็นที่ตั้งของเทวาลัยสำคัญ ๆ เช่น นครวัด และนครธมขอม
คนไทยทราบมากจนแล้วว่า โบราณสถานเหล่านั้น ขอมเป็นผู้สร้างก็
จริง แต่เมื่อมองไม่เห็นตัวขอม กลับเห็นแต่พวกเขมรเพิ่นอยู่ชวัก
ชวักในบริเวณนั้น ก็เข้าใจว่านั่นแหละขอม คำทั้งสองจึงมีความ

หมายอย่างเดียวกัน ไม่แต่เท่านั้น วัฒนธรรมหลายอย่างที่ไทยและ
เขมรรับไปจากขอม ก็นำไปปฏิบัติเหมือน ๆ กัน เช่น หนังสือขอม
ไทยรับมาใช้ตั้งแต่แรกเข้ามาอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำโขง
พอขุนรามคำแหงทรงปรับปรุงใหม่ให้เป็นแบบไทยแท้ เพื่อแสดงว่า
ไทยเป็นอิสระภาพอย่างแท้จริง แต่ถึงกระนั้นหนังสือขอมก็ยังใช้อยู่
ในทางศาสนา และนับถือว่าเป็น "หนังสือครู" แต่ส่วนที่เขมรรับ
ไปใช้อยู่จนกระทั่งบัดนี้เปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย จึงเป็นเหตุ
หนึ่งที่ชวนให้คิดว่าเขมรเป็นขอม...

การเข้าใจผิด ๆ เช่นนี้มีไหม้แต่ไทยเท่านั้น นักประวัติศาสตร์
ฝรั่งก็หลงอยู่มากเหมือนกัน มักจะเรียกขอมว่า Khmers แต่เมื่อ
พูดถึงชาวเขมร (อย่างของไทยใช้) หรือชาวกัมพูชาแล้วจะใช้คำ
Cambodians แต่เมื่อพวกเขาแปลงเป็นไทยแล้วก็มีทับศัพท์ ทำให้
เข้าใจผิดไป เช่น Mon - Khmer และ Khmer Art เราแปล
ว่า 'มอญ - เขมร' และ 'ศิลปะเขมร' ไปทั้ง ๆ ที่คำ Khmer นั้น
หมายถึง 'ขอม' แต่ถ้าเป็นฝรั่งที่เคียดแค้นว่าคลุกคลีอยู่กับชาวเขมร
จริง ๆ และนานพอ ก็พอจะแยกขอมกับเขมรออกจากกันได้ Ber -
Nard Groslier และ Jacques Arthaud เขียนไว้ใน Angkor Art and Civilization ว่า 'ชาวขอม' (Khmers)
นั้นออกจะคล้ายคลึงกับชาวเขมร (Cambodian) ในปัจจุบันนี้เสีย
จริง ๆ ศันตระกูลของชาวขอมอาจจะเป็พวกผู้คนที่ปรากฏอยู่ในรูป
สลักที่ผนังในนครวัดก็ได้

สมเด็จพระมหาคณาจารย์ราชานุกาฬ ได้ประทานคำวินิจฉัยไว้ในหนังสือ "ศาสนสมเด็จ" ว่า

...เรื่องพงศาวดารเขมรนำกำหนดเป็น ๒ สมัย เรียกตามสะดวก
ปากว่า "สมัยขอม" เวลาเมื่อรุ่งเรืองถึงสามารถสร้างปราสาทหิน

มาจนเสียเมืองนครธมแก่ไทยครั้งสมเด็จพระบรมราชาธิราช (สาม
พระยา) เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๔ สมัย ๑ และเรียกว่า "สมัยเขมร"
ตั้งแต่เสียบ้านเมืองครั้งนั้นแล้วแยกกันเป็นหลายก๊กหลายเหล่า แยก
ชิงอาณาเขตและอำนาจกันและกัน จนต้องยกเป็นเมืองขึ้นของชาติ
อื่น ตลอดจนบัดนี้อีกสมัย ๑ ...

ในหนังสือพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขากล่าวถึงการที่สมเด็จพระรามาธิบดีจะให้
ยกทัพไปกระทำตอบแทนแก่อาณาจักรซึ่งผู้ครองอาณาจักรนั้น เราเรียกว่า "พระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี"
และเหตุผลในการกระทำครั้งนั้นมีปรากฏในพงศาวดารว่า เป็นเพราะ "ขอมแปรพักตร์" ในสมัย
สมเด็จพระบรมราชาธิราช (เจ้าสามพระยา) ไทยได้ยกกำลังไปปฏิบัติการณ์ในอาณาจักรนี้อีกครั้งหนึ่ง
ในพงศาวดารบอกว่า "เสด็จไปเอาเมืองพระนครหลวงโค" หลังจากนั้นเมืองหลวงของอาณาจักร
นี้โดยย้ายมาอยู่ที่ละแวกบาง ป่าसानบาง ศรีโสธรบ้าง ตั้งแต่บัดนั้นมา ในพงศาวดารไทยก็มีคน
เรียกผู้ครองอาณาจักรนี้ว่า "พระบาละแวก" บ้าง "พระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี" บ้าง ในสมัยของ
สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเมื่อไทยยึดกรุงละแวกโค อาณาจักรนี้รวมกันในหมู่พวกนักสอนศาสนาโปรตุ
เกส สเปน พม่า และนักบุญกับ ซึ่งมาจากฟิลิปปินส์และมะละกาว่าคือ "ประเทศกัมพูชา"
แต่คำว่า "เขมร" นั้น ปรากฏในพงศาวดารไทยครั้งแรก เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไ้หนัก
พระสุโท, นักพระสุทัน (๑) ไปที่บ้านเมืองกลับคืนจากนักพระสัตตา ซึ่งได้รับคำสั่งสนับสนุนจากญวน
ให้เป็นกษัตริย์ มีข้อความว่า "ครั้งนั้นลมชักทัพเรือไปมิทันทันก ๆ ไกลถึงเมืองละแวก และพระยา
รามลักษณ์ซึ่งเกณฑ์ทัพยกนั้นเข้าบุกทัพในกลางคืน ทัพญวนและเขมรแยกรับเป็นสามารบ และทัพพระยา
รามลักษณ์แตกมาปะทะทัพใหญ่..." แสดงให้เห็นว่า คำว่า "เขมร" ซึ่งมีปรากฏในหลักฐาน
ทางประวัติศาสตร์ของไทยนั้น อย่างน้อยก็ต้องเป็นในระยะหลังจากที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒
ได้เข้าโจมตีพระนครหลวงแล้ว

(๑) ในพงศาวดารว่าเป็นราชบุตรของเจ้าองค์จันท (พระเจ้าจันทราชา) ซึ่งได้ถวาย
เป็นการแสดงความสามัคคี เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏในพงศาวดารเขมร

โดยเหตุที่วิทยานิพนธ์เรื่องนี้เป็นเรื่องที่เนื่องความหมายของโหมกัมเขมรในสมัย
รัตนโกสินทร์เป็นส่วนใหญ่ ขอบเขตของคำว่า "เขมร" ในที่นี้จึงหมายถึงเพียงว่า - คนกลุ่มหนึ่ง
ซึ่งมีภาษาจารหรือถิ่นแคว้นอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศไทย อยู่ระหว่างไทยและญวน
ถิ่นแคว้นที่คนพวกนี้อาศัยอยู่นั้น เรียกว่า "ประเทศเขมร" บาง "ประเทศกัมพูชา" บาง

สภาพภูมิศาสตร์ของเขมร

ที่ตั้งและภูมิประเทศ เขมรหรือกัมพูชา มีที่ตั้งอยู่บนส่วนที่เรียกว่าที่ราบลุ่มตอนล่าง
ของแม่น้ำโขง (le bassin inférieur du Mekong) ไหลลงกับโคชินไชนา หรือญวนใต้
ในระบะเมื่อฝรั่งเศสได้ญวนใต้นั้น เขมรมีเนื้อที่ ๓๐๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร มีประชากร
๕๕๕,๕๕๕ คน สรุปแล้วเป็นอัตราส่วน ๕๕๕ คนต่อ ๑ ตารางกิโลเมตร ^{๕๐} พรหมแดนทางค้ำเหนือ
ทิศไทยและลาว ทางค้ำตะวันออกเป็นที่อยู่อาศัยของพวกคนป่าไร้ความเจริญ เช่น พวกสะเตียง
(Stiengs) ปีทอง (Penongs) และมอญ (Mois) ทางตะวันออกเฉียงใต้คือญวนใต้
ส่วนทางตะวันตกเฉียงใต้คือลาวไทย หัวเขตการ์ดาโมน (Cardamone) ทางค้ำตะวันตก
ซึ่งเป็นหัวเขตกั้นกั้น ทิศไปทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยถึงทะเลสาบใหญ่
สองข้างแม่น้ำ และทางตอนใต้มี กูเชาซ้าง (Elephant) ทิศไปถึงชาวไทย ทางเหนือ
คือเขาคงเร็ก ซึ่งเป็นหินทรายนั้น ภาคลุ่มที่ราบเขมร (Cambodian Plain) หรือที่เรียกว่า
"ที่ราบเก่าแม่น้ำโขงเก่า" (Old Mekong Delta) ^{๕๒}

เมื่อฝรั่งเศสได้โคชินไชนานั้น พรหมแดนของเขมรประชิดกับพรหมแดนของดินแดนที่ฝรั่งเศส
ได้ครอบครอง เส้นพรหมแดนนี้เริ่มตั้งแต่ลาวไทยทางเหนือของฮาเทียน (Hatien) ถึงค้ำแม่น้ำ
ราก - เกียม - ธันห์ (Rach - Giam Thanh) ไปทางตะวันออกถึงโชค (Chaudoc)
และไปเกือบจะถึงคลองซุกวินห์เท (Vinh - té) เส้นวังแม่น้ำปาสัก (Rach - Bassac)
ข้ามสาขาของแม่น้ำโขงไปทางใต้ของทราเดอ (Tradeu) ไปบรรจบกับแม่น้ำลูบอน (Rach-
Loubon) และ โคโค (Rach - Cai - Co) ถึงค้ำไวโค (Vaico) ทางทิศตะวันตก
แล้วพรหมแดนค้ำขึ้นไปทางเหนือ ^{๕๓}

ทางเหนือและทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศเป็นเขา ซึ่งต่อเนื่องกันที่ราบสูง

ตอนกลางของเอเชีย ซึ่งทอดแนวจากเหนือมาใต้ ลาดลงสู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ คือ อีรวดี
สาละวิน แม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำโขงซึ่งเป็นแม่น้ำสำคัญของเขมร ส่วนใหญ่ของประเทศจึง
เป็นที่ราบ อันเกิดจากการตกตะกอนของแม่น้ำและลำธาร (Alluvial Plain) มีอาณาบริเวณ
กว้างขวางมาก

ฝั่งทะเล ฝั่งทะเลเขมรตามแนวเหนือมาใต้นั้นอยู่ระหว่างพรมแดนไทยและเกาะ
ฟูกอก (Phu - Quoc) ของเวียดนาม แนวฝั่งทะเลนั้นผ่านแม่น้ำ คลอง - โท - คอง
(Klong - Kho - Kong) หมู่เกาะโคคอง (Kokong) แหลมสามิต (Samit) อ่าวกะพง
โสมและแม่น้ำกะพงโสม ผ่านหมู่เกาะรอง - สาม - เลม (Rong - Sam - Lam) มาถึง
ปากน้ำเมืองกำปอตจนถึงเกาะคาครี (Katrý) ฝั่งแต่อ่าวทุ่งใหญ่ (Tung - Yai)
ซึ่งอยู่บนพรมแดนไทย ฝั่งทะเลเลียบไปทางตะวันตกเฉียงใต้ ในบริเวณนี้มีแม่น้ำ ๒ สายไหลลงสู่
ทะเลทางเหนือของเกาะโคง (Koh - Kong) เกาะนี้เป็นเกาะใหญ่มีชาวประมงอยู่มาก ที่
เกาะนี้คนได้อพยพออกจากยางไมชนิดหนึ่งเรียกกอมกัท (Gomme - gutte) บนเกาะมีที่ราบกว้าง
ส่วนบริเวณรอบเกาะมีทางน้ำลึกเรือเดินได้ ระหว่างเกาะนี้กับแหลมสามิตเป็นภูเขา แหลมสามิต
นั้นไปสุดทางทิศตะวันตกตรงอ่าวกะพงโสม เมืองกะพงโสมมีความเจริญทางการค้ามาก เพราะ
มีท่าคลองหลายสายใช้ในการคมนาคม ตัวเมืองห่างจากแม่น้ำกะพงโสม ระยะเดิน ๒ วันก็ถึง

แม่น้ำ แม่น้ำสำคัญคือแม่น้ำโขง คนเขมรเรียกว่าทะเลธม (Tonlé - Thom)
หรือแม่น้ำใหญ่ (Grand Fleuve) แม่น้ำโขงส่วนที่อยู่ในเขมรเต็มไปด้วยเกาะแก่ง สาขา
ของแม่น้ำโขงทางตะวันตกคือ แพรกเป็มชมนิก (Prék - Peam - Chomnic) ทางตะวันตก
คือ แพรกกาแลรก (Prék - Ka - Srec) และยังมีแม่น้ำที่ไหลลงสู่แม่น้ำโขง คือ แพรกหนอท
(Prék Thnot) แพรกอัมเบท (Prék Ambet) และสคิงสโลกู (Stung - Slo Ku)
ลำน้ำที่เชื่อมการติดต่อระหว่างสาขากต่าง ๆ ของแม่น้ำโขง คือ แพรกกุย (Prék Kuy)
แพรกแดง (Prék Dang) แพรกมุกัมพูช (Prék Mut - Kam - put) และแพรกกาบาศ
(Prék Krabas) มีอีก ๒ สาขาที่สำคัญมาก คือ เทียงเกียง (Thiang - Giang) และ
โฮเกียง (Hau - Giang)

... การที่มีกระแสน้ำไหลเข้าออกจากทะเลสาบ ทำให้ทะเลสาบเป็น
แหล่งประมงที่อุดมอย่างแท้จริง เวลาที่น้ำท่วมน้ำจะพาลามาเป็น
จำนวนหนึ่งจำนวนแสน ปลาจำนวนนั้นก็ตกค้างอยู่ในทะเลสาบ ดังนั้น
จึงมีชาวประมงประมาณ ๓๐,๐๐๐ คน มีทั้งคนญวน ไทย มลายู เขมร
อยู่กันเต็มรอบฝั่งทะเลสาบ ตามชายฝั่งมีหมู่บ้านชั่วคราวของพวกพอลคา
จีน ชาวเขมรเลี้ยงชีวิตอยู่โคควยปลา ไก่ลงปลาไปขายในญวนใต้ จีน
สิงคโปร์ มีจำนวนตั้งแต่ ๗ ถึง ๘ ล้านกิโลกรัม ...

เดลาปอร์ต (Dela-porte) กล่าวว่า คินแคนในแถบนี้มีความเจริญทางการค้ามากขึ้น เพราะ
การประมง ทั้งนี้เนื่องจากการจับปลาในทะเลสาบนั้น ชาวประมงยังต้องการอุปกรณ์ต่าง ๆ เป็น
จำนวนมาก พอลคาจึงต้องส่งวัสดุต่าง ๆ เช่น เรือ ข้าว ไม้ และเกลือมาขายในบริเวณนั้น เขาได้
เล่าไว้อีกว่า ไก่ ๆ กันนั้นมีหมู่บ้านของพวกจับปลาชื่อ พัทซองเคย์ (Phat - Son - Daye)
ส่วนมากคนในหมู่บ้านนี้อยู่บนเรือ เมื่อเราเดินทางต่อไปเขาก็มาถึงนครธม (Compong - Thom)
ซึ่งเขาเรียกว่าเป็นตลาดใหญ่ (Le Grand Marche) ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าทะเลสาบเป็นแหล่ง
เลี้ยงชีวิตคนเป็นจำนวนมากเท่า ๆ กับที่เป็นแหล่งสำคัญทางเศรษฐกิจ ...

ทรัพยากร ลักษณะคินในเขมรเป็นคินที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก เป็นคิน
ตะกอนซึ่งนำพามาทับถมไว้ ยิ่งไปกว่านั้นยังเป็นคินที่ไม่เสื่อมคุณภาพ เพราะได้รับปุ๋ยเพิ่มเติมเวลา
น้ำท่วมเสมอ เขมรมีความมั่งคั่งมากกว่าญวนใต้ ในเขมรนั้นมีเขาที่อุดมด้วยแร่ธาตุเป็นจำนวน
มาก เหล็กมีมากที่กำปงสวาย และที่บริเวณทางทิศตะวันตกของทะเลสาบระหว่างทะเลสาบและ
อ่าวไทย ทางใต้ของพระตะบองมีภูเขาหลายลูก ตามบริเวณเหล่านี้มีแร่ธาตุ เช่น เหล็ก หินทราย
(grès) หินปูน (calcaire) ตามแนวเขาช้าง (Elephant) มีหินปูนมาก และมีเหล็ก
ชนิดที่คนญวนเรียกว่า หินจากเมียนหัว (Pierre de Bien - hôa) ระหว่างแม่น้ำโขงและ
แม่น้ำที่ไหลลงสู่ทะเลสาบนั้นมีคินขาว (Kaolin)

เมืองสำคัญทางเศรษฐกิจ^{๒๔}

พนมเปญ เป็นที่รวมของชุมชนทางแม่น้ำ ๘ สาย จึงเป็นเมืองท่าสำคัญ

กำปอช ชุมชนแม่น้ำตึงแพรชรอก (Stung - Pry - Sroc) เป็นเมืองท่าสำคัญในทางการค้า ที่กำปอชมีการปลูกพริกไทย ข้าว ย้าย อมเชบ พศำส่งสินค้าเหล่านี้ไปสาเคียนไปขายถึงไซงอน แล้วรับสินค้าต่าง ๆ ที่ส่งมาจากจีน เช่น ย้าโหม เครื่องถ้วยชาม หินอ่อน น้ำมันประคบอาหาร สินค้าที่ส่งมาจากสิงคโปร์ เช่น สิ่งทอจากย้าย สีเสียด ส่วนไทยก็ส่งเสี้ยน้า เครื่องแพรพรธประคัมค้วยโหม ทอง ไปที่กำปอช จากกำปอชยังมีกองคาราวานช้างและวัว ควาย เดินทางไปที่อุคงมีไรยและพนมเปญ

กำปงหลวง อยู่ห่างจากพนมเปญเล็กน้อย ชุมชนฝั่งแม่น้ำทางขวาของทะเลสาบใหญ่เป็นตลาดสำคัญ ใกล้กับเมืองนี้เป็นที่ตั้งของเมืองอุคงมีไรย ทั้งสองเมืองนี้มีสินค้าออกสำคัญ คือ พริกไทย ขางกอมกัทและเครื่องเทศ

กราคีเอ (Gratié) เป็นเมืองที่ทำการค้าขายกับลาว พวกพศำจีน หรือคนพื้นเมืองเฮาของมาซาบที่นี้ ส่วนมากเป็นงาข้าว ข้าวโพก ชีงิง หนิงสัตว์

ความเกี่ยวเนื่องระหว่างไทยกับเขมรก่อนสมัยกรุงธนบุรี

ประมาณ พ.ศ. ๑๔๔๓ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ใ้ก่อกตั้งราชอาณาจักรไทยขึ้นทางใต้ของอาณาจักรสุโขทัย เมืองหลวงของราชอาณาจักรใหม่นี้ ปรากฏชื่อเสียก่อนมาเป็นระยะเวลาถึง ๔๑๓ ปีว่า "กรุงศรีอยุธยา" ตลอด ๒๐ ปีแห่งรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ พระองค์ได้ทรงพยายามวางรากฐานอำนาจและอิทธิพลของไทย พระองค์ได้ขยายอาณาเขตเข้าไปทางฝั่งตะวันออกถึงเกาะตะมาะอีกครั้งหนึ่ง และแม่ไปตลอดความสมุทรมาลา

... พระองค์ได้ทรงเริ่มหาทางทอนกำลังขอมอย่างไม่ลกละ เป็นเหตุให้ราชอาณาจักรขอมอ่อนกำลังลง จนในระยะต่อมา ขอมต้องทิ้งนครธมเมื่อ พ.ศ. ๑๔๗๕ แต่ใน พ.ศ. ๑๔๐๓ นั้น ขอมยังรักษานครธมไว้ได้ เพราะยังมีเอื้อมือการจลาจลทางภาคเหนือของพระราชอาณาจักรไทย ทั้งทางสุโขทัยและเชียงใหม่ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จึงต้องหันไปสนพระทัยในดินแดนภาคเหนือ และละเลยทางคามขอม ...

คั้งนั้นอาณาจักรขอมอันรุ่งเรืองก็เริ่มเสื่อม เมื่อมีอาณาจักรใหม่เกิดขึ้นทางตะวันตก (อยุธยา) ใน พ.ศ. ๑๔๔๓ นี้ นครธมก็ยังเป็นเมืองหลวงต่อมาอีกประมาณ ๔๐ ปี หลังจากนั้นอาณาจักรนี้ได้ขยายเมืองหลวงไปอยู่ที่พนมเปญและละแวก เพื่อให้พ้นเงื้อมมือไทย

ในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาที่ ๒ ระยะเวลา พ.ศ. ๑๔๗๕ - ๑๔๗๕ กองทัพไทยเข้าโจมตีนครธม ได้ทำลายระบบการประปา การเก็บรักษาน้ำไว้ใช้ ทำให้ประชาชนในอาณาจักรนี้ไม่สามารถฟื้นฟูหรือปรับปรุงบ้านเมือง ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นศูนย์กลางอำนาจของพวกตนให้แข็งแรงได้ แต่แม้กระนั้นก็ยังมิเห็นเหตุการณ์แสดงถึงการคอรัชชั้ขวางในระยะ พ.ศ. ๒๐๑๖ - ๒๐๑๘ ที่จะขับไล่อำนาจของกรุงศรีอยุธยาออกไป ผู้ครองเขมรที่สำคัญในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ คือ นักองคจันท์ (พระจันทรราชา) ซึ่งครองราชย์อยู่ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๕๘ - ๒๐๖๘ พระองค์ตั้งเมืองหลวงอยู่ที่ละแวก

มีหลักฐานบางแห่งกล่าวว่า ในระยะต้น พ.ศ. ๒๐๗๒ ไทยยกกองทัพเข้าโจมตี

๑) เขตที่ตั้งทางตอนกลางเหนือ ระหว่าง ระยะ น.ศ. ๑๕๖ และไม่มีควารวงษ์ พงศู
(Toungoo) เข้ามายังเมืองไทย ไทยจึงวางแนวการตั้งบ้านเขมร และเจ้าถิ่นมอญ

๑) โยนาคะ เป็นบุตรชาย ผู้เป็นลูกโอรสและบุตร ผู้ตั้งอยู่ที่เมืองนี้ และมาเป็นหลวง...
หนึ่งซึ่งพระ ราชสงครามการรบกับเมืองไทยกลางถึงเขตแดน อย่างที่ตั้งทาง ตอนเหนือกับเมืองนี้
นอกจากนี้ยังมีเจ้าชายไทยที่กว่า เมื่อพระสงครามครั้งสูง ที่เขมรกับเมืองนี้
กับเมืองไทย โยนาคะรบพุ่งกับเมืองนี้ตาม กบฏนั้นในเมือง เขมรที่ครั้งแล้ว ๆ ภายกลางตอนเหนือ
เขมร โยนาคะได้พระรามาธิบดีที่ ๖ ได้ตั้งตนเป็นหลวงเป็นเมืองเจ้าเมือง ตอนเมืองนี้
โยนาคะเจ้าการรบพุ่งกับเมืองนี้ ตามเจ้าโยนาคะว่า โยนาคะได้พระรามาธิบดีที่ ๖ และได้
เพราะโยนาคะทางกบฏเมืองไทย ก็โยนาคะไปให้ และจากนั้นก็ตั้งบ้านเขมร เมืองเหนือ
ระยะเวลาไป ค.ศ. ๑๕๖๖ ที่ อำเภอมณฑลสงครามการรบกับ เมืองไทยโอรสและ
จักรพรรดิ และตามสงครามการรบพุ่งของพระเชษฐาของโยนาคะก็ทาง
(พระเจ้าลูกเธอ โยนาคะพระรามาธิบดีที่ ๖) ซึ่งสวรรคตเมื่อ ค.ศ. ๑๕๖๖ และรัชกาลที่ ๖
โอรสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และโยนาคะเจ้าเมืองไทย เป็น เจ้าชายราชโอรสเมืองนี้
ค.ศ. ๑๕๖๖ และองค์โอรสองค์ไปเป็นมณฑลเมือง ค.ศ. ๑๕๖๖ และไปตั้ง เมืองนี้
ค.ศ. ๑๕๕๕ ระหว่างของระยะเวลาถึงเวลานั้นโยนาคะ และ การสงครามการรบกับ เมือง
ปรากฏในสงครามการรบของ ค.ศ. ๑๕๕๖ และโยนาคะไปให้เขมร และเจ้าถิ่นมอญ
และตั้งถิ่นเมืองไทยเป็นเมืองนี้ และองค์โอรสโยนาคะไปให้เขมรของเมืองเขมร และ
นี้ โยนาคะการไทยแล้วถึงตัวพระมหาราชจักรพรรดิไปรบไทยกับเมืองนี้ และช่วงนี้เป็น
เจ้าโยนาคะโยนาคะบุตรของพระเชษฐาโยนาคะที่ไปรบไทยกับเมืองนี้ โยนาคะไปให้เมืองนี้
เวลานั้นเขมรกำลังตั้งเมืองกลางตามเจ้าโยนาคะ ซึ่งโยนาคะการรบกับ การสงครามการรบกับ
เมืองไทยรบกับเมืองนี้เขมรว่า แต่โยนาคะยังมีเวลาเขมรของเมืองนี้ เมื่อเป็นเมืองนี้โยนาคะไปให้
โยนาคะที่ทางเมืองนี้ไปให้.

ก็มานับครองนครวัดใหม่ใน พ.ศ. ๒๐๔๓ (๑) โคปรับปรุงบ้านเมืองให้เข้มแข็งและสง่าดังเข้ามา
โจมตีไทยได้หลายครั้งในระยะ พ.ศ. ๒๑๐๒ - ๒๑๐๗

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๑๑๒ เขมรก็ได้โอกาสย้ายราชสำนักไปอยู่
ที่นครธมอีกใน พ.ศ. ๒๑๑๓ และฟื้นฟูระบบการระบายน้ำขึ้นใหม่ ในระยะ ๒๐ ปีต่อมาพวกเขมร
ก็ยังอยู่ที่นครธม และเขารุกรานไทยทางแถบโคราชเรื่อยขึ้นไปทางเหนือ ^(๒) นักพระสถิตดา
ซึ่งขึ้นครองราชเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๔ โคขอมแซมปราสาทนครวัดและปราสาทบายอนให้เป็นสถานที่
กระทำพิธีทางพุทธศาสนา ปีต่อมาก็มีการปักธงของ ๔ แห่งของปราสาทนครวัด ระยะ ๑๐ ปี
ภายหลังต่อมา ปราสาทบายอน (Bayon) ก็ได้รับการบูรณะซ่อมแซม หลังจากการบูรณะทุกครั้ง
ได้มีการเฉลิมฉลองอย่างใหญ่โต ซึ่งพวกมิชชันนารีโปรตุเกสได้บันทึกเหตุการณ์ไว้

เมื่อไทยประกาศอิสรภาพแล้ว สมเด็จพระนเรศวรโคยคทัพไปเมืองเขมร พวกนี้
คงละทิ้งนครธมไป เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒ ใน พ.ศ. ๒๑๓๓ สมเด็จพระนเรศวรก็เสด็จขึ้นครอง
ราชบัลลังก์ต่อจากพระราชบิดา พระองค์เสด็จอำนาจไปถึงทะวาย ตะนาวศรี เมาะตะมะ เชียงใหม่
พระองค์โคยคทัพไปยึดตะแวงเมืองหลวงของเขมรได้ใน พ.ศ. ๒๑๓๗ กวาคคองผู้คุมมาจากเมือง
เขมรเป็นอันมาก ทำให้เขมรอ่อนกำลังลง

-
- (๑) พงสาวการณัมหลวงประเสริฐว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิครองราชย์ พ.ศ. ๒๐๔๑
ถึง พ.ศ. ๒๑๐๐ หนังสือพระราชพงสาวการณัมพิมพ์ ๒ เล่มกับฉบับพระราชหัตถ์เลขาวา สมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิครองราชย์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๐๔๒ - ๒๐๔๕ และครั้งที่สองเมื่อ พ.ศ. ๒๐๔๗ -
๒๐๕๔ มีอธิบายในพงสาวการณัมพระราชหัตถ์เลขาวา พระยาตะแวงยกเข้ามาบูรณานไทยเวลา
เดียวกับพระเจ้าหงสาวดี เสด็จไค้ข่าวว่าไทยเสริจศึกแล้วจึงเพียงแตกวาคคองนครอมครวัไปจาก
ปราจีน เขาใจว่าควมมูลเหตุคั้งนี้ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิอาจยกทัพไปตีกรุงตะแวงเป็นการแก้แค้น
  - (๒) พงสาวการเขมรว่า พระองค์จันทสวรรค์ พ.ศ. ๒๑๐๕ พระบรมราชาราชโอรสได้
ครองราชย์สืบมา มีราชบุตร ชื่อ นักพระสถิตดา กับ พระศรีสุพรรณ

ขณะเดียวกันนั้นนักพระสัตตดาโตแสวงหามิตรประเทศอื่น เพื่อต่อสู้กับไทย เมื่อพระองค์
 โค้ททราบว่า พวกโปรตุเกสรับจ้างเป็นทหารในกองทัพไทยและพม่า จึงคัดสรรพระทัยขอความช่วยเหลือ
 เหลือจากพวกโปรตุเกส พระองค์ทรงโปรดปรานและชุบเลี้ยง คือไอโก เวโลโซ (Diogo Veloso)
 ชาวโปรตุเกสกับพรรคพวก เวโลโซได้แต่งงานกับเชื้อพระวงศ์องค์หนึ่งและได้รับแต่งตั้งให้เป็น
 ราชมครมูอูร์รรมของนักพระสัตตดา แต่เป็นโซกราชที่พวกโปรตุเกสที่มะละกาปฏิเสธไม่ให้ความ
 ช่วยเหลือแก่พระองค์ อย่างไรก็ตาม เมื่อนักพระสัตตดาอายุราชนันท์จากนครมุนั้น เวโลโซ
 ก็ยังเป็นทีโปรดปรานอยู่ดังเดิม

เมื่อศึกษาทางมะละกาไม่สำเร็จ นักพระสัตตดาจึงขอความช่วยเหลือไปยังสเปน
ที่กรุงมะนิลา สเปนขณะนั้นต้องการมาตีอำนาจในอินโดจีน เอเซียทั้งในคาบสมุทรและการเมือง
 พ.ศ. ๒๐๓๖ ทางมะนิลาจึงส่งทหารสเปนมาที่ราชสำนักละแวกสองคน คนหนึ่งในจำนวนนี้ คือ
 บลาส รูซ (Blas Ruiz) ซึ่งใกล้ชิดสนิทกับเวโลโซ และเป็นทีโปรดปรานของนักพระสัตตดา
 เช่นกัน กงหมที่กำลังของไทยจะเข้ายึดกรุงละแวก นักพระสัตตดาจึงส่งเวโลโซไปขอความช่วยเหลือ
 ทางทหารจากมะนิลา พระองค์สัญญาจะให้สเปนมีผลประโยชน์ทางการค้า และเผยแพร่ศาสนาได้
 อย่างอิสระในเขมร แต่สมเด็จพระนเรศวรได้เข้ายึดกรุงละแวกเสียก่อน ความประสงค์ของ
นักพระสัตตดาจึงไม่ประสบผลสำเร็จ

เวโลโซและรูซ พบกันที่มะนิลาเมื่อกลาง พ.ศ. ๒๐๓๘ ทั้งสองได้ข่าวลือว่า
 นักพระสัตตดาถูกราชบัลลังก์กั้นไว้ จึงเกลี้ยกล่อมขอความสนับสนุนจากพวกมิชชันนารีโรมันกัน
 เพื่อให้ส่งกำลังทหารมาเขมร เวโลโซทั้งตัวเป็นเหตุจากราชสำนักเขมร ทำความตกลงกับ
 กรุงมะนิลา ลงวันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๐๓๘ ความตกลงนั้น สเปนต้องส่งกำลังทหารมา
 ช่วยเขมร แต่เขมรต้องรับวิถีหรือองค์การศาสนาของสเปนที่จะดำเนินการใด ๆ ในเขมร
 และขอให้กษัตริย์และราชินีเขมร เปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนาด้วย ส่วนผู้ที่ทั้งตัวเป็นกษัตริย์
 เขมรในขณะนั้นเกิดวิวาทกับชาวยุโรปที่อยู่ในเขมรจึงถูกขับลงพระชนม์ พวกกษัตริย์ซึ่งมีชาว
 ต่างประเทศรวมด้วยหวังที่จะโค่นความสนับสนุนจากสเปน แต่ผู้บังคับการเรือของสเปนได้
 แล่นเรือออกจากเขมรไป เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๘ ไทยไม่ได้ให้ความช่วยเหลือใด ๆ นักพระสัตตดา

ซึ่งหนีไปอยู่ที่เวียงจันทน์นั้นสวรรคต^(๑) เวโลโซและรูปซึกก็เกลี้ยกล่อมให้พระราชาธิบดีและเจ้าชาย
 รัชทายาทเรียกครองราชบัลลังก์คืน องค์รัชทายาทโคคังตนเป็นพระบรมราชาที่ ๒^(๒) ในความ
 สนับสนุนของชาวยุโรป สถานการณ์ในพมเปญจึงอยู่ในลักษณะที่มีชาติยุโรป ๒ ชาติคือน้อย คือ
 โปรตุเกสและสเปน พ.ศ. ๒๔๔๐ สเปนก็ส่งกำลังมาเขมรตามคำเกลี้ยกล่อมของบาทหลวง
 ซิเมเนสและบาทหลวงอาควต (Father Ximenes, Father Aduarte) ในครั้งนี้สเปนอ้างว่า
 จะทำสงครามเพื่อศาสนา เรือเกือบทั้งหมดคือไปวางรอกมาโคเพิงเรือดำของคาสมารินาส
 (Dasmariñas) เท่านั้น^(๓) พวกข้าราชการสำนักบางส่วนได้รับความสนับสนุนจากฝ่ายไทย จึงเกิด
 การต่อสู้ระหว่างสองฝ่าย พระบรมราชาที่ ๒ ถูกปลงพระชนม์ในปลาย พ.ศ. ๒๔๔๒ ขุนนาง
 ทั้งหลายก็แต่งตั้งกษัตริย์ใหม่ที่มีนโยบายสนับสนุนไทย

เขมรเป็นประเทศราชของไทยจนกระทั่งถึงสมัยพระเจ้าปราสาททอง เพราะเมื่อ
 พวกอลันคามาค้าขายในประเทศไทยนั้น ไทยได้ขอความช่วยเหลือให้พวกนี้ช่วยปราบปรามเขมร
 และปักคานี ซึ่งเป็นกบฏใน พ.ศ. ๒๓๗๓ ในปีต่อมาพระเจ้าปราสาททองทรงพระกรุณาให้
 ราชองครักษ์ไปถวายแอมพระนครหลวง และปราสาทกรุงกัมพูชาประเทศ ไทยสร้างพระราชวังเป็นที่
 ประทับร้อนที่ค่านลวิวัตเทพจันทร์ สำหรับเสด็จขึ้นไปนมัสการพระพุทธบาท ให้ชื่อว่า พระนครหลวง^(๔)

(๑) ในพงศาวดารไทยว่าสมเด็จพระนเรศวรทำพิธีปฐมกรรม เอาโลหิตนักพระสัตถดาบถ
 พระบาท แต่ในราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาว่า นักพระสัตถดาบถไปประทับอยู่ ณ เมืองเสียบ สนทอร
 (ศรีสุนทร) แล้วจึงเสด็จไปประทับอยู่เมืองลาว พงศาวดารเขมรอีกฉบับหนึ่งไม่กล่าวถึง เรื่องจับ
 นักพระสัตถาโค บอกแต่ว่าสมเด็จพระนเรศวรจับพระศรีสุนทรธรรมาธิราชกับพระราชเทวีราชบุตร และ
 กวาคคชนครวิ์เขมรมามาก แล้วให้พระมหามนตรีเป็นแม่ทัพใหญ่อยู่รักษากรุงกัมพูชาที่เมืองอุคง ความ
 ความเห็นของข้าพเจ้าเข้าใจว่าน่าจะเป็นกำลังของไทยที่คอยกวาคคชนครวิ์มากกว่า เพราะฉะนั้น
 เขมรอยู่ในสภาพลาจล บุคคลสำคัญคางคนคางก็ตั้งตัวเป็นใหญ่จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๔๒ เขมรจึงมี
 กษัตริย์ที่เป็นบุคคลที่ได้รับการสนับสนุนจากไทย

(๒) ในพงศาวดารเขมรเรียก "พระสุธรรมราชา" ถูกพวกกบฏปลงพระชนม์เมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๔๒

หลังจากที่ฝรั่งเศสได้ยึดเมืองหลวง เวียดนาม คือ กรุงไฮโนอัน (Hanoi) ได้สำเร็จแล้ว ก็ได้นำเมืองสำคัญอื่นๆ เช่น กรุงเวียงจันทน์ (Vientiane) และกรุงหลวงพระบาง (Luang Prabang) มาขึ้นต่อฝรั่งเศสด้วย

อาณาจักรเวียงจันทน์และกรุงหลวงพระบาง

อาณาจักรเวียงจันทน์และกรุงหลวงพระบาง เป็นอาณาจักรที่สร้างขึ้นโดยชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ (Trinh) มีเมืองหลวงที่เวียงจันทน์ (Hanoi) มีเมืองสำคัญอื่นๆ เช่น กรุงเวียงจันทน์ (Vientiane) และกรุงหลวงพระบาง (Luang Prabang) เป็นต้น

อาณาจักรเวียงจันทน์และกรุงหลวงพระบาง มีเมืองสำคัญอื่นๆ เช่น กรุงเวียงจันทน์ (Vientiane) และกรุงหลวงพระบาง (Luang Prabang) เป็นต้น

อาณาจักรเวียงจันทน์และกรุงหลวงพระบาง มีเมืองสำคัญอื่นๆ เช่น กรุงเวียงจันทน์ (Vientiane) และกรุงหลวงพระบาง (Luang Prabang) เป็นต้น

อาณาจักรเวียงจันทน์และกรุงหลวงพระบาง มีเมืองสำคัญอื่นๆ เช่น กรุงเวียงจันทน์ (Vientiane) และกรุงหลวงพระบาง (Luang Prabang) เป็นต้น

... ในขณะนั้นบรรดาเจ้าในราชวงศ์ของประเทศกัมพูชา ซึ่งกำลัง
แตกสามัคคี และใช้เล่ห์เหลี่ยมทำลายกัน นำความพิณาพาศุประชา
ชนของตน ประวัติศาสตร์ในระยะหลัง ๆ ของจักรวรรดิขอมเป็น
ประวัติศาสตร์แห่งอาชญากรรมอันน่าสยดสยอง ซึ่งเป็นเพราะบรรดา
สมาชิกในราชวงศ์ประทุรราบต่อกันและกัน การกบฏ การเข่นฆ่าและ
การทรยศหักหลัง โดยอาศัยความช่วยเหลือจากชาวต่างประเทศ
เป็นวิธีการธรรมดาซึ่งพวกเจ้าทั้งหลายนิยมใช้กัน เพื่อเป็นหนทาง
นำขึ้นสู่ราชบัลลังก์ ...

หลัง พ.ศ. ๒๒๖๗ ชาวทั้งสองฝ่ายอยู่ในความสงบเป็นระยะเวลากว่า ๑ ศตวรรษ
เพราะคางกัทยาตามแต่อำนาจเข้าไปในดินแดนใกล้เคียงกับตน พวกคินห์ซึ่งนิยมเงินราชวงศ์แมนจู
ได้ยอมรับอำนาจของรัฐบาลจีนเมื่อ พ.ศ. ๒๒๖๗ จักรพรรดิถังซี (K'ang Hsi) ได้ส่งทูตมา
ขอพบแทน ความสัมพันธ์แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เนื่องจากพวกคินห์ช่วยจักรพรรดิถังซีปราบกบฏพวกแมก
(Mac) ซึ่งได้รับความสนับสนุนจากพวกมิง พวกคินห์มีชัยสำคัญของพวกแมก ที่เคาบัง
(Cao - bang) ได้ ล้วนพวกมิงพร้อมทั้งนายพลสองคน และทหารจำนวนหนึ่งถึงเรือมาปรากฏ
ตัวที่ท่าเมืองกูรานในชวไนต์ แต่กลับถูกชวไนต์ส่งไปยังดินแดนที่ขี้ดโคใหม่บนที่ราบสามเหลี่ยมปาก
แม่น้ำโขง (Mekong delta) แยกย้ายกันอยู่ที่มีโรบาง และเบียนหัว (Bienhoa) บ้าง
แม้ว่าพวกนี้จะก่อความยุ่งยากให้แก่พวกชวไนต์ (*) ตลอดระยะเวลาสิบปีต่อมา แต่การมาตั้งหลัก
แหล่งของพวกนี้มีส่วนทำให้มีการเคลื่อนย้ายมระชาชนเข้าไปอยู่ในแถบดินดอนสามเหลี่ยม ซึ่งแต่
ก่อนเป็นของพวกจามและ เขมรมากขึ้น พ.ศ. ๒๒๘๐ ชวไนต์ได้ยึดครองดินแดนเล็ก ๆ แหล่งสุก
ท้ายของอาณาจักร—จัมปาสกิม พวกชวไนต์ขยายตัวมาถึงอ่าวไทยใน พ.ศ. ๒๒๘๓ เมื่อพวกจีน
มาตั้งอาณานิคมขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่ฮาเตียน

(*) "ชวไนต์" หมายถึงชวไนต์ที่อยู่ที่ชวไนต์ อยู่ในอำนาจปกครองของพวกตระกูลเหงียน
ยังมีใต้อาณาจักร "ชวไนต์" (Cochin - China) ซึ่งใช้เรียกดินแดน ๒ มณฑลทางใต้ในสมัยที่
ฝรั่งเศสแผ่ลัทธิจักรวรรดินิยมเข้ามาในอินโดจีนในพุทธศตวรรษที่ ๒๔

... ที่ระดมเอาพวกที่มาจากยุโรปมาเป็นใหญ่ในท้องถิ่น ก็ถาวรกับ
บรรดาสมาชิกที่เป็นใหญ่เหนือเอกราชของ พวก เป็นสิ่งที่ดีเอาก่อนตามต้น
การ ถึงแม้ว่าระบอบใหม่จะไม่ถูกยอมรับก็แล้ว ...^{๕๖}

ความเห็นของข้าพเจ้าเกี่ยวกับระบอบการปกครองในลาว อาจ
จัดประเภทต่างได้โดยมีที่มาจากความเห็นของข้าพเจ้าว่ามาจากทางตะวันออกและทางเหนือของ
แม่น้ำโขงทางใต้และทางตะวันตก ระบอบการปกครองลาวและได้กับวิวัฒนาการอื่นเกิดขึ้น
มาทางตะวันออกบ้าง อย่างไรก็ตามที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ ลาวมีลักษณะวัฒนธรรมที่คล้ายกับ
ไทยภาค ท้องลาวต่าง ๆ ไม่มีลักษณะเหมือนกันเลยในเชิงใหม่ เวียงจันทน์ ซึ่งอยู่ทางตะวันตก
เฉียงเหนือของลาว นอกจากนั้นลาวบางภาคยังมีเชื้อสายลาว บางภาคมีเชื้อสายเขมร
ลาวบางภาคก็คล้ายกับจีนตอนใต้ ลาวลาวในหัวขั้วทิศเหนือปรากฏมาจากภาษาบาลี และ
ขึ้นคำใหม่ ๆ จากภาษาไทย ลาวลาวในหัวขั้ว ๆ ไปจึงเหมือนไทยมาก แต่ไม่มีอะไรที่เหมือน
ความเห็น ข้าพเจ้าในความเห็นประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงลาว ...^{๕๗}

ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๕๐ อุตสาหกรรมด้านยางเป็น ๑ ส่วน คือ เวียงจันทน์มีอุตสาหกรรม
นี้จึงได้ได้รับความสนใจจากบรรดานักวิชาการปกครอง ท้องถิ่นบางและจำพวกที่ที่อยู่ทาง
เหนือและใต้ลาวด้วยกัน ซึ่งสองส่วนนี้เป็นระบอบการปกครองของไทย ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๕๐
เวียงจันทน์เขมรเป็นระบอบการปกครองของลาวด้วย ในรัชกาลที่ ๙ ไทยผนวกเวียงจันทน์
เอาไว้ในระบอบการปกครอง^{๕๘} อย่างไรก็ตามปรากฏว่าที่จริงแล้ว เวียงจันทน์ได้เป็นเมืองขึ้นของ
บรรดาการปกครองมาเป็นเวลา ทั้ง ๒๐๐๐ กว่าปีแล้วด้วยโดยที่ ไทยมีชื่อภาษาลาวว่า
วังจวน (Vantuong)^{๕๙} ดังนั้นจึงหมายความว่าลาวมีถิ่นกำเนิดอยู่ในเขต และหมายรวมถึง
ชนานผ่านลาวไปทั้งหมดเหมือนในอดีต

ในฐานะที่ไทยถือว่า ลาวเป็นประเทศของลาว เดิมจึงถือว่า ลาวการปกครอง
ด้วยของ ลาวเป็นการปกครองไทย การที่ลาวมาขึ้นกับไทยจึงเป็นสิ่งที่มีในความคิดของลาว
ในแง่ที่ไม่ได้มีตัวอักษรขึ้น อย่างไรก็ตาม การปกครองประเทศลาวของไทยจึงได้มีลักษณะที่เป็นของ
ทางนี้จึงว่าลาวการปกครองลาวเป็นไปได้โดยระบอบนี้

การคุมอำนาจของไทยเหนือเมืองในพระราชอาณาเขตและเมืองประเทศราช

วิธีการปกครองของไทยแต่ครั้งเริ่มนับนับถือพระเจ้าแผ่นดินเสมือนเป็นบิดาของประชาชน เท่ากับว่ามีศูนย์กลางความสำคัญอยู่ที่บุคคลคนเดียว ความสนใจจึงอยู่ในวงแคบ ๆ อำนาจจึงแบ่งแยกออกเป็นหน่วย ๆ ไป ลูกบ้านขึ้นกับพ่อบ้าน หลายบ้านรวมเป็นเมือง ขึ้นกับพ่อเมือง หลายเมืองรวมเป็นประเทศ ในระยะแรกก็อยู่ในปกครองของพ่อขุน คอยเห่คุ้มเราจึงสังเกตเห็นว่าแต่เดิมสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี วงอาณาเขตการบังคับบัญชาซึ่งอยู่ในอำนาจของรัฐบาลที่ราชธานีปกครองโดยตรงนั้นยังแคบ คือเอาเมืองสุโขทัยเป็นราชธานีที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน แล้วมีเมืองลูกหลวงครอง รักษาตามอยู่ ๔ คาน คือ สันกาลชัย สองแคว พิจิตร กำแพงเพชร แม้เมื่อสมัยพ่อขุนรามคำแหงแผ่อาณาเขตออกกว้างขวาง ก็ให้เมืองต่าง ๆ ปกครองกันเองเป็นเมืองประเทศราชบ้าง เป็นเมืองทอมืองปกครองบ้าง ๑๐๑

วิธีการปกครองหัวเมืองก๊กหรือการปกครองประเทศราชก๊ก ไทยมีวิธีการปกครองที่ให้ความสนใจอยู่ในวงแคบ เฉพาะแคตขัตติย์ ราชสำนัก หรือบริเวณเมืองหลวง กังจะเห็นมีปรากฏในกฎหมายตราสามดวงว่า "... แต่ไปเบื้องหน้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ใดไปอยู่รักษาเมือง และรั้งเมือง ครองเมือง } ปากโตฝ่ายเหนือหังบวง แลไปราชการพระราชสงครามก๊ก และมีไค้มอกสาร หุกข มีไค้มหนังสือให้หา แลมาเองนั้นมิชอบ จะให้ลงพระราชอาญาถึงสิ้นชีวิต อนึ่งบอกกิจสุทธทุกขมา มีหนังสือไปให้หาแลมากอน หนังสือไปหาพบแคกลางทางนั้นมิชอบ จะให้ลงพระราชอาญาตามโทษานุโทษ ... "๑๐๒ กล่าวคือผู้ครองเมืองจะเข้ามาเมืองหลวงโดยมีไค้มหนังสือให้หาไม่ได้ พิจารณาไม่เห็นเหตุสุดขั้วอื่นใด ในการห้ามเช่นนั้น นอกจากเกรงว่าจะกลายเป็นราชภัยที่อาจเกิดขึ้นโดยเตรียมป้องกันไม่ทัน แสดงให้เห็นว่าลักษณะการปกครองของไทยเน้นอยู่ที่ความสำคัญของตัวบุคคล คือ พระมหากษัตริย์ เท่านั้น

อาจกล่าวได้ว่าวิธีการของไทยขณะนั้นยังไม่เป็นการคุมอำนาจที่ไค้มอย่างแท้จริง อำนาจมักจะอยู่กับข้าราชการผู้ได้รับมอบหมาย ยังไม่มีการตรวจสอบการดำเนินงานนั้น ๆ เช่นมีข้อความว่า "... อนึ่งผู้จะออกไปรักษาเมือง แลรั้งเมืองครองเมืองก๊ก อยาให้เอาสมสังกัทัณฑ์ไว้เป็นสมกำลังเอง ครั้นออกไปถึงเมืองแล้ว ให้ตามกิจราชการสำหรับเมืองแลคานทางคานล

รัฐบาลกลาง^{๑๐๖} ในขณะที่เดียวกันเมื่อความเป็น ๆ คล้ายกับว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรง
 แบ่งแยกการควบคุมหน่วยงานต่าง ๆ ให้กิจการฝ่ายทหารขึ้นอยู่กับฝ่ายทหาร กิจการฝ่ายพลเรือน
 ขึ้นอยู่กับฝ่ายพลเรือน แต่ที่จริงแล้วราชการทั้งสองฝ่าย ยังมีหน้าที่ต้องทำทั้งการทหารและการ
 พลเรือนควบกันอยู่บางส่วน เวลามีศึกสงครามแม่ทัพนายกอง เช่น เจ้าพระยาโกษา เจ้า
 พระยามหินทรเสนา เจ้าพระยาจักรี ล้วนเป็นฝ่ายพลเรือน^{๑๐๗}

เกี่ยวกับการควบคุมการปกครองคามหัว เมืองของอัครมหาเสนาบดีทั้งสองนั้นมีปรากฏ
 ในหนังสือเมอซีเออร์ เคอลาดูแบร์ (Monsieur de la Loubère) ราชทูตชาว มหาคไทย
 บังคับการฝ่ายพลเรือน กลาโหมบังคับการฝ่ายทหารทุกหัวเมือง จึงสันนิษฐานว่าการปกครองแบบ
 เดิมคงจะเป็นเช่นนั้น แต่หลังรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์แล้วบางที่จะเป็นค้ายหัวเมืองเป็นกบฏใน
 รัชกาลสมเด็จพระเพทราชา หรือเป็นค้ายเห็นว่าเป็นการกบฏด้วยกัน จึงเปลี่ยนให้แบ่งหัวเมือง
 ออกเป็น ๒ ภาค หัวเมืองฝ่ายเหนือให้สมุหนายก คือ มหาคไทย บังคับทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน
 หัวเมืองภาคฝ่ายใต้ให้สมุหพระกลาโหมบังคับบัญชา ต่อมาในระยะหนึ่งซึ่งหัวเมืองเคยขึ้นกลาโหม
 กลับมาขึ้นกรมท่า จนเมื่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงโปรดให้คืนหัวเมืองให้กลาโหมคงให้กรมท่าว่าแต่
 หัวเมืองปากอ่าว หัวเมืองจึงแยกกันขึ้นอยู่กับ ๓ ส่วนนี้จนเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในสมัยรัชกาลที่ ๕^{๑๐๘}

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ระยะคั้นนั้น ได้แบ่งการจัดการหัวเมืองต่าง ๆ ดังนี้

หัวเมืองชั้นใน

เขตลงมาจากทิศเหนือ ตั้งแต่เมืองอุตรดิตถ์ เมืองกำแพงเพชร ตามลำน้ำลง
 มาถึงกรุงศรีอยุธยาเก่า ฝ่ายตะวันออกคือเมืองปราจีนบุรี เมืองฉะเชิงเทรา ฝ่ายตะวันตกคือ
 เมืองสุพรรณบุรี ทั้งหมดนี้เป็นเมืองขึ้นกรมมหาคไทย

ตั้งแต่เมืองตราดเข้ามาถึงเมืองสมุทรปราการ เมืองสาครบุรี เมืองสมุทร
 สงคราม เมืองนครไชยศรี เป็นเมืองขึ้นกรมท่า

เมืองเหล่านี้มีขุนนางซึ่งได้รับแต่งตั้งจากกรุงเทพฯไปเป็นผู้รักษาเมือง มีกรมการ
 เกณฑ์ไพร่ราชการและเรียกภาษีอากร เหมือนที่กรุงเทพฯ

หัวเมืองชั้นกลาง

ตั้งแต่เมืองนครราชสีมาไปจนเมืองพระตะบอง เมืองนครเสียมราฐ เมืองตาก และเมืองลาวตะวันออกเฉียงเหนือ เมืองเขมรป่าดง เมืองเขมร (*) เป็นเมืองชั้นกรมมหาดไทย

เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ตะกั่วป่า พังงา เมืองหลวง เมืองภูเก็ต เป็นเมืองชั้นกรมพระกลาโหม

การปกครองเมืองเหล่านี้ เจ้าเมืองกรมการในเมืองนั้นมักจะเป็นชาวพื้นเมืองนั้น ๆ ราชการบ้านเมืองและกฎหมายธรรมเนียมมิใช่คล้ายกับที่กรุงเทพฯ บางเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพบ้านเมืองบ้าง แต่การบ้านเมืองสำเร็จเกิดจากอภัยภูธรรักษาเมือง และต้องเก็บส่วยสาอากรมากรุงเทพฯ

เมืองประเทศราชชั้นนอก

เมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน หลวงพระบาง นครพนม เมืองนครจำปาศักดิ์ ทั้งหมดนี้เป็นเมืองชั้นกรมมหาดไทย

เมืองฝ่ายทะเลตะวันออกตั้งแต่เมืองตานี เมืองสาบ เมืองยะหริ่ง ถิ่นกัน ครังกัญ สุกคนถึงมลายู เมืองหนองจิก ยะลา รามัญ เมืองระแงะ และฝ่ายทะเลตะวันตก คือ เมืองไทร ปัตติ สกุด เหล่านี้เป็นเมืองชั้นกรมพระกลาโหม และต้องส่งดอกไม้เงินทองมาถวายเป็นบรรณาการ ๓ ปี ต่อครั้ง ยกเว้น เมืองลาวเมืองเขมร ต้องถวายบรรณาการทุกปี เมืองประเทศราชเหล่านี้ทางกรุงเทพฯ ไม่ได้เรียกเก็บภาษีอากร ผลประโยชน์เกิดขึ้นดีเป็นของผู้นครอมครองในเมืองนั่นเอง ธรรมเนียมกฎหมายต่าง ๆ ก็ใช้ตามธรรมเนียมกฎหมายในเมืองนั้น ทางกรุงเทพฯ จะตั้งเจ้าเมืองเลือกเอาจากคนในเมืองนั้นที่รสนางและราษฎรในเมืองนั้นเห็นชอบพร้อมกัน ถ้ามีการวิวาทขึ้น ทางกรุงเทพฯ จะส่งทัพไประงับการวิวาท ถ้ามีกองทัพมาบูรณ เมืองประเทศราชนั้น ๆ จะบอกคำสั่งให้ทางกรุงเทพฯ ไม่ช่วยได้ ๑๐๕

(*) ตามความเป็นจริงแล้วไทยถือว่า เขมร หรือ กัมพูชา เป็นประเทศราช มิใช่หัวเมืองชั้นกลาง

จะขอคำสั่งให้ทางกรุงเทพฯ ไปช่วยไต่

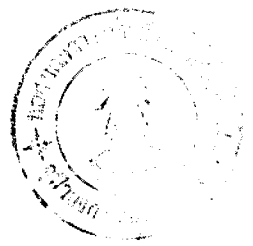
ตามกฎมณเฑียรบาลนั้นไทยถือว่าเมืองประเทศราชที่ส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทอง มีทั้งหมด ๒๐ เมือง คือ เมืองนครหลวง (เขมร) เมืองศรีสัตนาคนหุต เมืองเชียงใหม่ เมืองคงอู เมืองเชียงไกร เมืองเชียงกราน เมืองเชียงแสน เมืองเชียงรุ่ง เมืองเชียงราย เมืองแสนหวี เมืองเขมราช เมืองแพร์ เมืองน่าน เมืองไคทอง เมืองโคตรบอง เมืองเวทแก้ว เมืองมลากา เมืองมลายู เมืองวรวารี ส่วนเมืองที่เป็นเมืองพญามหานคร และได้อำนาจพระพิพัฒน์ศักยา มีทั้งหมด ๔ เมือง คือ เมืองพิษณุโลก เมืองรัตนาลัย เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชร เมืองนครศรีธรรมราช เมืองนครราชสีมา เมืองตะนาวศรี เมืองทวาย นอกจากนี้ยังมีหัวเมืองตามลำน้ำของ ทั้ง ๒ ฝากที่ขึ้นกรุงเทพฯ อีกหลายหัวเมือง (๑)

ลักษณะการปกครองหัวเมืองและเมืองประเทศราชของไทย จึงมีลักษณะที่น่าสังเกตหลายประการคือ

๑. ไทยพิจารณาว่าการถวายดอกไม้เงินทองเป็นสิ่งสำคัญ เป็นเครื่องแสดงว่าประเทศราชหรือเมืองเหล่านั้นยังสามัคคีคือไทยหรือไม่ ครามไคที่เมืองหรือประเทศนั้นยังส่งดอกไม้เงินทองให้ ไม่ว่าจะไปส่งให้แก่ประเทศใดอีก ไทยก็ถือว่าเมืองนั้นยังคงเป็นเมืองขึ้นหรือประเทศราชของไทย ถ้าเมืองใดเคยส่งแล้วไม่ส่งถือว่าเมืองนั้นเป็นกบฏ ความพระราชอัธการกบฏศึกมีว่า "... มาตราหนึ่งเมือง ปากไค } ซึ่งขึ้นแก่กรุงเทพฯ ทนมาอ่อน นอม นำดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการ มาถวายตามประเพณีแก่ก่อน ถ้าเมืองใดมิได้กระทำตามประเพณี แสร้งเมืองไว้ให้เป็นจลาจลในแผ่นดินท่านไซร์ ท่านว่าโทษถึงตาย" (๑๒)

เครื่องราชบรรณาการ จึงเป็นสัญลักษณ์ของความสามัคคีและแสดงว่าเป็นประเทศราช เครื่องราชบรรณาการนี้ประกอบด้วยดอกไม้เงินทอง ผลผลิตหรือวัตถุในประเทศนั้น ๆ หรือของหายากอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น เจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์ส่งเครื่องราชบรรณาการให้แก่กรุงเทพฯ มี

(๑) คุกคามนวกทวยเล่ม

... (1) ...

... (2) ...

(1) ...

... (2) ...

... (3) ...

... (4) ...

... (5) ...

... (6) ...

... (7) ...

... (8) ...

... (9) ...

... (10) ...

... (11) ...

... (12) ...

... (13) ...

... (14) ...

... (15) ...

... (16) ...

... (17) ...

... (18) ...

... (19) ...

... (20) ...

... (21) ...

... (22) ...

... (23) ...

... (24) ...

... (25) ...

... (26) ...

... (27) ...

... (28) ...

... (29) ...

... (30) ...

... (31) ...

... (32) ...

... (33) ...

... (34) ...

... (35) ...

... (36) ...

... (37) ...

... (38) ...

... (39) ...

... (40) ...

... (41) ...

... (42) ...

... (43) ...

... (44) ...

... (45) ...

... (46) ...

... (47) ...

... (48) ...

... (49) ...

... (50) ...

ทรงแต่งตั้งข้าราชการปกครองเมืองเมือง ๆ ไป ขณะใดไม่มีข้าหลวงก็ให้ข้าหลวงในรัฐ
(Kedah) ในกำกับเข้ามาทำ ถึงนี้เมือง

เมื่อเมืองรัฐประเทศราชมีเหตุขึ้นมลายู รัฐมาดกลางให้ตั้งข้าหลวงไปสืบแทน
ในชื่อเมือง คำว่าเมืองของรัฐประเทศราชนี้เมืองนี้มีเมือง และกล่าวถึงเมืองนี้ภายใน
ประเทศราชตามแบบ ข้าราชการไทยเข้ามาปกครอง ในบางกรณีความผูกพันระหว่างรัฐมา
ดกลางกับประเทศราชมีมากขึ้น มีความเข้าใจผิดที่ไปกลางการเมือง แต่ในโอกาสการรบรัฐไทย
ครั้ง ซากเมืองเพราะประเทศราชเหล่านี้มีเมืองเล็ก ๆ มากมาย และมีความเข้าใจผิดถึง
กับเมือง เวลภาวะ จึงมีความผูกพันกับไปทั่วทั้งทาง กานดา นามะวี นอธรรม ถึงจะจากเมืองนี้
แต่กลางการ เมืองในบางครั้งเพราะของกลางเป็นพิธีพระมหากษัตริย์มา มาเมือง มีให้ด้วย

รัฐมาดไทยในบางที่เกี่ยวกับกลางการปกครองภายในเมือง รัฐประเทศราชอื่น ๆ ข้าราชการ
เมืองนี้ทั้งที่ตั้งอยู่กลางของส่วนราชการของกลางความเกี่ยวเนื่องของประชาชนในลักษณะที่ไป
แล้ว เมื่อเวลาพระเจ้าแผ่นดินเมืองประเทศราชจักรีไทย เสด็จสวรรคตหรือเจ้าชายเมือง
ขึ้นครองราชย์ หรือเมื่อเวลาสิ้นพระชนม์ของเจ้าเมืองประเทศราชหรือเจ้าเมือง
เมืองนี้ไป ก็ต้องลงมา แล้วเมื่อเวลาสิ้นพระชนม์ของเจ้าเมืองประเทศราชหรือเจ้าเมือง
เมืองนี้ไป ข้าราชการเมืองนี้ทั้งที่ตั้งอยู่กลางเมืองของเมืองมาดกลางเมืองนี้มาดกลางเมือง
เมืองนี้ ๆ ข้าราชการเมืองนี้ทั้งที่ตั้งอยู่กลางเมืองเมืองนี้มาดกลางเมืองนี้มาดกลางเมือง
เมืองนี้ไป ข้าราชการเมืองนี้ทั้งที่ตั้งอยู่กลางเมืองเมืองนี้มาดกลางเมืองนี้มาดกลางเมือง
เมืองนี้ไป ข้าราชการเมืองนี้ทั้งที่ตั้งอยู่กลางเมืองเมืองนี้มาดกลางเมืองนี้มาดกลางเมือง

เวลา (Vella) ให้มองความเข้าใจเกี่ยวกับความผูกพันระหว่างรัฐมาดกลางกับ
เมืองรัฐประเทศราชในปกครองไว้ว่า

... การบริหารงานของรัฐมาดกลางและประชาชน ไม่ให้ให้ความ
เกี่ยวข้องกันโดยตรง ส่วนงานของรัฐมาดกลางบางเมืองให้
เกี่ยวข้องกันบ้างในบางที่ประเทศราชเมืองนี้ทั้งที่ตั้งอยู่
ราชการนี้ของเมือง, ข้าราชการเมืองนี้ทั้งที่ตั้งอยู่ราชการ, ข้าราชการ
การนี้ทั้งที่ตั้งอยู่เมืองนี้ทั้งที่ตั้งอยู่ราชการนี้ทั้งที่ตั้งอยู่ราชการ
เมืองนี้ทั้งที่ตั้งอยู่ราชการนี้ทั้งที่ตั้งอยู่ราชการนี้ทั้งที่ตั้งอยู่ราชการ

นายเข้ม เขาชวน เป็นพระโขนงที่พี่ชายชื่อนายถนอมเขามาฝากเรียนวิชากระบี่วิชาดาบ
 สูงสุดในถิ่นนั้นเลย เมื่อเวลาผ่านไปก็ถึงวันครบอายุของนายเข้ม อายุ ๑๕
 ครอบครองวิชากระบี่วิชาดาบได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระบาทสมเด็จพระ
 เป็นเจ้าเมืองใหม่ ในตำแหน่ง เจ้าเมือง

การที่เจ้าเมืองใหม่คนหนึ่งมีอำนาจมากเกินในบางท้องถิ่น และอยู่ข้างนอกเมือง
 ของเมืองนั้น ก็เป็นอันตรายต่อเมืองตัวเอง เป็นความยากแก่การปกครองกัน เจ้าเมืองที่เจ้า
 พระบาทสมเด็จพระที่นั่งอัมพรสถานทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ไปปกครองเมืองต่าง ๆ ที่ท่านกล่าวถึงนั้น
 เจ้าเมืองที่ไปปกครองเมืองนั้นเอง เมื่อไปรับราชการแล้ว ก็กำลังเมืองนั้น มีอำนาจมากต่างจากเจ้า
 เมืองที่ไปช่วยคิดเมืองนั้น และเจ้าเมืองที่ไปปกครองเมืองนั้น บางครั้งก็มีความขัดแย้งกัน
 ของเจ้าเมืองใหม่กับเจ้าเมืองเดิม เจ้าเมืองใหม่จะไปช่วยรบกับเจ้าเมืองเดิม จะรบกับเจ้าเมือง
 ของเมืองเดิม รบหรือ จะช่วยรบกับเจ้าเมืองเดิม เจ้าเมืองใหม่ไปรบกับเจ้าเมืองเดิม กว่าจะถึงเมืองเก่า
 และเจ้าเมืองใหม่ก็วิ่งหนีไปซ่อนตัวที่อื่น ๆ จนถึงเมืองนครราชสีมา

เมื่อครั้งเจ้าเมืองใหม่ นายพระยาพิชัยดาบหัก เจ้าเมืองนครราชสีมา นาม (Tran
 Ninh) ซึ่งมีความสามารถ และเก่งกาจยิ่งกว่าเมืองอื่น ๆ ในเมืองนครราชสีมาเมืองใหม่
 เจ้าเมืองใหม่ รบต่างจากเมืองเก่า เจ้าเมืองของเมืองนครราชสีมาเมืองเก่าและเมืองใหม่ เมื่อเจ้า
 เมืองที่ไปช่วยรบของเมืองนครราชสีมาเมืองใหม่ และเจ้าเมืองเก่าเมืองเดิม และตนจาก
 เมืองที่ไปช่วยรบของเมืองนครราชสีมาเมืองใหม่ เมื่อเจ้าเมืองใหม่เมืองนครราชสีมาเมืองใหม่
 ก็ไม่ได้ช่วยรบกับเมืองใหม่อีก และตนจากเมืองใหม่ไปช่วยรบกับเจ้าเมืองนครราชสีมาเมืองใหม่
 เมื่อเจ้าเมืองเก่า และเจ้าเมืองใหม่

๓. วิถีการปกครองหัวเมืองและประเทศสยามที่เปลี่ยนไปนั้น นอกจากที่เมืองนครราชสีมา
 และเมืองอื่น ๆ ในบางเวลาแต่โบราณที่เมืองนครราชสีมาเมืองเก่าได้ปกครองเมือง
 เมืองอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ก็ยังมีกรุงธนบุรีและกรุงเทพฯ ที่มีเมืองหัวเมืองที่ปกครองหัว
 เมืองที่เมืองนครราชสีมาเมืองเก่า รบต่างจากเมืองหัวเมืองที่เมืองนครราชสีมาเมืองเก่า
 เมื่อเจ้าเมืองนครราชสีมาเมืองเก่าไปช่วยรบกับเจ้าเมืองนครราชสีมาเมืองใหม่ และเจ้าเมือง
 เมืองใหม่เมืองนครราชสีมาเมืองเก่าไปช่วยรบกับเจ้าเมืองนครราชสีมาเมืองใหม่

และนับนั้นก็มี... (text is faint and partially obscured)

และนับนั้นก็มี... (text is faint and partially obscured)

และนับนั้นก็มี... (text is faint and partially obscured)

และนับนั้นก็มี... (text is faint and partially obscured)

นอกจากนี้ใหม่เรื่งนี้คงมีอีกที่จะดำเนินนโยบายทางประเพณีของประเทศไทย และกระทำการ
ใด ๆ ตามที่เห็นสมควรในกรณีที่มีการลงประชามติหรือที่ใดที่หนึ่งเกิดขึ้นภายในประเทศไทย นอกจาก
จากนั้นไม่ว่าในเวลาใดที่มีโอกาส การที่ประเทศไทยจะทำการค้ากับต่างประเทศโดย

ความเกี่ยวพันระหว่างเศรษฐกิจไทยกับเศรษฐกิจของเพื่อนบ้านและของโลก

การที่โลกของประเทศไทยของไทยในขณะนี้ เป็นที่ทราบโดยทั่วกันว่า ไทย
ขนาดกว่าจะมีอำนาจเหนือประเทศไทยอื่น ๆ อย่างจริงจัง ประเทศซึ่งเคยทำการค้าขายของ
ประเทศไทยมาทางเมืองหลวงเข้าเป็นเวลานานมาตั้งแต่ในสมัยที่ประเทศไทยยังเป็นเมืองหลวง
เหนือจากประเทศที่อำนาจกว่า การที่โลกของประเทศไทยจะพัฒนาชีวิตให้ก้าวหน้าไปมากยิ่ง
ขึ้นในกิจการงานของประเทศไทย และไทยก็จะได้มีบทบาทอันสูงส่งในประชาคมโลก
และประชาคมระหว่างประเทศอันมีเกียรติอันสูงส่งไปเป็นอันมาก (๑)
วิศิษฐา

ไทยกับเพื่อนบ้านและเพื่อนบ้านซึ่งมีประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้า—ซึ่งการ
ปกครองจึงได้เป็นความหมาย และในขณะนั้นประเทศไทยโดยสมบูรณ์ ผลการของมิตร
จึงเป็นผลดีต่อประเทศไทยโดยปริยาย ซึ่งประเทศไทยจึงมีความเจริญก้าวหน้าไปมาก
ยิ่งขึ้น ซึ่งนโยบายการต่างประเทศไทย มีลักษณะที่ไทยจะเปิดโอกาสให้การค้า
และการติดต่อสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและเพื่อนบ้านในภูมิภาคนี้ โดยที่จะเป็นผล
ประโยชน์ต่อประเทศไทยโดย

เมื่อพิจารณาจากความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านในภูมิภาคนี้ จะเห็นได้ว่าประเทศไทย
ซึ่งจะจริงจังดังที่กล่าวมาแล้วที่กล่าวถึงมาแล้ว เช่น ไทยกับจีนและสหภาพโซเวียต และ
ประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคนี้ เช่น ไทยกับเพื่อนบ้านในภูมิภาคนี้ เช่น ไทยกับเพื่อนบ้านในภูมิภาคนี้

---

(๑) ในสมัยที่กล่าวถึง ของประเทศไทยกับเพื่อนบ้าน เช่น ไทยกับจีนและสหภาพโซเวียต
ซึ่งไทยกับเพื่อนบ้านในภูมิภาคนี้ เช่น ไทยกับเพื่อนบ้านในภูมิภาคนี้

ที่ไทยพึ่งระวัง มิใช่ในแง่ที่ว่าเมื่อเราเกิดศึกกับพม่าแล้วจะทำให้กองทัพหลังเท่านั้น แต่ใน
ฐานะที่ญวนเป็นประเทศหนึ่งที่มีอำนาจเข้มแข็งอยู่ทางตะวันออกของประเทศไทย แม้ในสมัย
รัชกาลที่ ๑ การที่ไทยช่วยเหลือสนับสนุนองเชียงสือบ้างก็คงมิใช่สาเหตุเพราะกำลังพะวงอยู่กับ
ศึกพม่าเท่านั้น แต่คงเป็นเพราะมีพระราชประสงค์จะผูกไมตรีไว้ในโอกาสต่อไปด้วย ถ้าหากว่า
องเชียงสือเป็นฝ่ายโค่นอำนาจในญวน

ขณะนั้นญวนกำลังมีสงครามกลางเมือง จึงไม่สามารถดำเนินการใด ๆ ที่จะ
อันครวญไทยได้ เมื่อองเชียงสือโค่นอำนาจในญวนได้แล้ว ตั้งตัวเป็นเจ้าอันมกก ถวายคนไม่
ทองเงินเครื่องราชบรรณาการ ไทยก็ถือว่าญวนเป็นประเทศราชขึ้นกับกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๓๔๕
องเชียงสือที่โค่นเมืองเว้และมณฑลตั้งเกือบตลอดแล้ว จึงตั้งคนเป็นพระเจ้าเว้คนงาม ไม่ถวายคน
ไม่ทองเงินเครื่องราชบรรณาการดังแต่ก่อน ที่จริงการที่ญวนทำศึกต่อไทยนั้นเป็นเพราะกำลังอยู่ใน
ระยะที่จะต้องปรับปรุงประเทศ ศาสตราจารย์ ดี จี ฮอล ให้ความเห็นเกี่ยวกับนโยบายของ
ญวนในระยะนี้ไว้ว่า

... พระเจ้าเว้คนงามขาดองมีภาระกิจอันยุ่งยากในการที่จะกองทัพ
ประเทศ จึงต้องพยายามรักษาสัมพันธไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้าน —
นอกจากนี้ปัญหา เขมรยังเป็นปัญหาสำคัญ การที่พวกญวนเข้าไปครอบ
ครองและตั้งอาณานิคมในดินแดนของเขมร ทำให้เขมรต้องเสียดิน
แดนที่ชาวยุโรปเรียกว่าญวนใต้ เขมรซึ่งเป็นประเทศที่อ่อนแอ จึง
ต้องยอมรับว่าตระกูลเหงียนแห่งเว้เป็นเจ้าอธิราชของเขมร ตั้งแต่
กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เป็นต้นมา

ด้วยเหตุนี้องเชียงสือเมื่อเป็นเจ้าอันมกก จึงเป็นอริกับเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน)
ผู้รั้งราชการกรุงกัมพูชาซึ่งไทยสนับสนุน และเมื่อองเชียงสือเป็นพระเจ้าเว้คนงามขาดองแล้ว ก็
ใหม่พระราชสาสนเขมมายังฟ้าทะละทะ ว่าที่อาณาจักรกลับคืนตั้งประเทศเว้คนงามเป็นอิสระแล้ว
เป็นท่านองมอกใหญ่ว่าญวนมีอำนาจอย่างแต่ก่อน ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ญวนก็ส่งทูตมาทูลขอเมือง
บันทายมาศไปเป็นเมืองขึ้นของญวนดังแต่ก่อน เมืองนี้เป็นทางที่จะเข้ากรุงกัมพูชาได้โดยง่าย

ความหมายของ "การที่ระบอบประชาธิปไตยจะเกิดขึ้นได้" นั้นก็คือ การที่
สภาผู้แทนราษฎร มีอำนาจ และมีการกระทำซึ่งมีผลทางราชการโดยสภาฯ ตาม สันนิษฐาน
และได้กระทำได้ด้วยวิธีตามข้อ ๒ นี้

สภาผู้แทนราษฎรในระบอบประชาธิปไตย จะต้องมีอำนาจที่จะ "ระงับ"
หรือ "วาง" ใบบัญญบัตร... ซึ่งการ "วาง" นี้หมายถึงการที่สภาผู้แทนราษฎร ได้
การ "วาง" ใบบัญญบัตรนั้นลงจาก "การที่ระบอบประชาธิปไตย" นั้นจึงมีผลให้สภาผู้
แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้

เมื่อสภาผู้แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้แล้ว ก็จะมี
ผลให้สภาผู้แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้... การที่สภาผู้
แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้... นั้นก็เพราะว่า สภาผู้
แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้... การที่สภาผู้
แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้... นั้นก็เพราะว่า สภาผู้
แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้

สิ่งที่ได้กล่าวถึง คือ สภาผู้แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตร
ได้... การที่สภาผู้แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้... นั้นก็
เพราะว่า สภาผู้แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้... การที่
สภาผู้แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้... นั้นก็เพราะว่า สภาผู้
แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้... การที่สภาผู้
แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้... นั้นก็เพราะว่า สภาผู้
แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้

สภาผู้แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้... การที่สภาผู้
แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้... นั้นก็เพราะว่า สภาผู้
แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้... การที่สภาผู้
แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้... นั้นก็เพราะว่า สภาผู้
แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้... การที่สภาผู้
แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้... นั้นก็เพราะว่า สภาผู้
แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้... การที่สภาผู้
แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้... นั้นก็เพราะว่า สภาผู้
แทนราษฎร มีอำนาจที่จะ "ระงับ" ใบบัญญบัตรได้

เวลานี้ที่เมืองมณฑลพายัพ เหนือว่าจะเข้ามาที่กรุงธนบุรี (๑) ฉะนั้นพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงได้
 เกร็งมรักับมากน้ำทั้ง ๘ ทาง เหนือพระบาทที่ชัย นายทหารจึงนำพลวงเวียน เมื่อพระบาทไป
 ยืนที่ นึ่งกับการรักษาปากน้ำ ^{๑๖๘} มีผู้ตั้งที่หมายแห่งจากรองพระบาทไว้ที่พระบาทไปมาก
 น้ำพระบาทลง ทาจีน แยก๑๖๘ ^{๑๖๘} แต่ตามประจักษ์พอกล่าวตามหลักฐาน

ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ราชาเองก็เป็นผู้ที่ไต่ถามมาจากการสนับทูลของขุน ถึงขนาด
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงเห็นว่าพระองค์มีแนวพระราชดำริ มีสงฆราชกลางเมืองจึงโปรด
 รัชราชมายังพระองค์ของเจ้าอาวาส ก็ไปมายังหน้าของพระมหาอุปราชาในที่อุทิศพระมหาอุปราชาขึ้น
 ขณะไล่รอนรามสมบัติ ทรงพระนามสมเด็จพระนารายณ์ราชาขึ้น เรียกกันในภายหลังว่า
 สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ^{๑๖๘} ในสมัยนี้ไม่ปรากฏชื่อว่า โสภณชานนตฺตมราชหรือสมเด็จพระ
 เมตตาธิบดีหรือสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ โสภณชานนตฺตมราชหรือสมเด็จพระ
 เจ้าอาวาส ในขณะเดียวกันสมเด็จพระนารายณ์ราชาเข้ามาในสมณกาลในรัชกาล พ.ศ. ๒๒๒๕ ขุน
 ไชยสิทธิ์เข้ามาที่สมณราชกิจจึงมี นิกายพระแก้วว้ากกับนิกายพระศรีมหาโพธิ์จากเมืองอุบลราชธานี
 ไปอยู่ที่เมืองมณฑลพายัพ ^{๑๖๘} จนกระทั่งถึงองค์สมเด็จพระนารายณ์ราชา เจ้าสมณราชกิจของ
 องค์จึงได้มาตามพระบาทที่เมืองยะแวก ถึงเมืองยะแวกเป็นราชธานีที่กรุงศรีเมือง นิกายพระแก้ว
 ถึงเขตที่ราชธานีเมือง พ.ศ. ๒๒๒๕ ^{๑๖๘} หลังจากนั้นสมณราชกิจและเกิดอาการจลาจลภายในพระบาทเริ่ม
 มา จนกระทั่งพระเจี๊ยะนารายณ์ จึงเสวยมาอยู่ไม่เมืองไทยรวบรวมพระภิกษุสงฆ์ทุกนิกายของหัว
 เมืองไปที่เขาเมืองเดียนพูนได้ แล้วเสด็จไปถวายพระบาทที่เมืองอุบลราชธานี พระบาทเสวยพระบาท
 ว่า สมเด็จพระโสมพะมิตรราชราชาธิบดี ^{๑๖๘}

ในระหว่างนั้นก็มีสมณบางท่านยังตกอยู่ในความปกครองของขุน พระบาทสมณราช
 เจ้าเมืองมณฑล (โสม) โสภณชานนตฺตมราชหรือสมเด็จพระนารายณ์ราชาเมืองมณฑลพายัพ ในภายหลัง
 ซึ่งขุนชานนตฺตมราชหรือสมณราชกิจในภายหลัง สมเด็จพระนารายณ์ราชาจึงได้ทรงพระบาทจากกรุง
 ย้ายมาที่กรุงธนบุรี ^{๑๖๘} เกี่ยวกับเหตุการณ์อันนี้ในพงศาวดาร สมณราชกิจมีความหมายว่า

(๑) ที่จริงเป็นเพราะสมเด็จพระนารายณ์ราชา เจ้ากรุงธนบุรีจะเสด็จมาช่วยในการ
 สมณราชกิจกับสมณราชราชา

การแย่งชิงราชสมบัติภายในประเทศเขมรและการที่กษัตริย์กวนอูคุกคามทำให้เขมรกลายเป็นประเทศที่อ่อนแอ สำหรับความเกี่ยวข้องของระหว่างเขมรกับไทย ซึ่งมีจุดประสงค์ที่จะได้รับความช่วยเหลือและคุ้มครองจากไทยก็ไม่บรรลุผลสำเร็จ จะเห็นได้ว่าใน พ.ศ. ๒๒๗๕ กวนอูเข้ามาตีเขมรโคจนตั้งอูคุมมิไชย จนกระทั่งกษัตริย์เขมรต้องย้ายราชสำนักไปอยู่ที่ละแวกที่ตั้งแต่หลัง พ.ศ. ๒๒๗๕ ซึ่งเป็นระยะที่เขมรเกิดจลาจล สมเด็จพระศรีธรรมราชาซึ่งอาศัยเมืองไทยเป็นที่รวบรวมสมัครพรรคพวก จนยึดอำนาจได้และตั้งราชสำนักที่อูคุมมิไชยนั้น ก็ดำเนินการไปโดยที่ฝ่ายไทยไม่มีบทบาทช่วยเหลืออะไรมากนัก ในระยะแรกพระศรีธรรมราชาเจรจาเป็นไมตรีกับพระบรมราชาไม่สำเร็จ ต้องค้างอยู่ที่เมืองนางรอง แขวงเมืองนครราชสีมา ในพงศาวดารเขมรมีเพียงว่า "... จะกล่าวเรื่องพระศรีธรรมราชา กับสมเด็จพระองค์ทองเมื่อมีมะเส็งนั้น พระองค์ทั้งสองถวายบังคมลาพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา เปิดให้พระองค์เสด็จทัพเรือ เมื่อมีมะเส็งพระชันษาได้ ๔๗ ปี พระองค์มาถึงเมืองจันทบุรี เข้าไปถึงเมืองกำปอดกะพงโสม ..."

ในขณะที่กษัตริย์กวนอูยังมีอำนาจอยู่ในเมืองเขมร พระนเรนทร์เจ้าเมืองป่าสักจึงได้แข็งข้อกับกษัตริย์กวนอู เมื่อกษัตริย์กวนอูช่วยนักงของค้อมิให้เป็นกษัตริย์ครองกัมพูชา นักพระรามาศิขิแตกมาทางปราจีน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศให้ไปรับเข้านั้นก็คือ หรือการที่พระองค์โปรดให้พระยาราชสุภาวดียกทัพไปเจรจากับนักงของค้อมิก็ค เป็นเพียงการกระทำเพื่อแก้สถานการณ์เฉพาะหน้าเท่านั้น หลังจากนั้นไม่มีเหตุการณ์ใดที่แสดงให้เห็นความเกี่ยวข้องของระหว่างไทยกับเขมรในฐานที่เขมรเป็นประเทศราชของไทย จนกระทั่งถึงสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

พ.ศ. ๒๒๑๒ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมีรับสั่งให้กองทัพอไทยลงไปตีกรุงกัมพูชา ให้พานักงค้อมิโนน (พระรามราชา) ที่มาขอพึ่งไทย ไปควบคุมในกองทัพอ แต่พอตีเมืองเสียมราฐและพระตะบองได้ ก็ต้องหยุดยั้งอยู่เพียงแค่นั้น

(๑) พระยาอภัยภักดี พระยาอนุชิตราชา ดอยทัพบกกลับเพราะได้ข่าวว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จสวรรคตระหว่างเสด็จไปปราบเจ้านครศรีธรรมราชา

พ.ศ. ๒๓๑๔ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมีรับสั่งให้ไปตีเขมรอีกครั้งหนึ่ง พระองค์
 ทรงทรงพระดำริที่จะ แยกอำนาจไปทางค่านนี้ เพราะทรงพิจารณาแล้วว่า การปฏิบัติการใด ๆ
 ทางค่านนี้มีผลทางทำให้สำเร็จไ้มากกว่าจะรบกับพม่าทาง เชียงใหม่ ในระยะนั้นให้เด็กชาคบระการ
 หนึ่ง เพราะว่าเขาเขมรเป็นประเทศเล็กอ่อนแอกว่าพม่า อีกประการหนึ่งน่าจะ เป็นเพราะว่า
 พระองค์ทรงห่วงใยความปลอดภัยของประเทศทางค่านที่ติดต่อกับเขมรนี้ เพราะดูว่ามีอิทธิพลใน
 เขมรอยู่เวลานั้นเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของประเทศไทย และในปลายปี พ.ศ. ๒๓๑๓ นัก
 พระโสทรเจ้าเมือง เบียมเห็น เป็นโอกาสเหมาะก็ยกทัพมาตีเมืองตราดและจันทบุรี ^{๒๖๔} ประการ
 สุกท้ายก็คือว่า พระองค์คงการแ่พระ ราชอำนาจควมมีวิสัย เป็นนักรบ

ในการ ไปตี เขมรครั้งนี้ไทยตีโค้วเมืองทั้งฝ่ายเหนือและฝ่ายตะวันตก คือ มันทายมาศ
 พระตะบอง โทริสคว บรบริธม มันทายเพชร นาพนม กำปอด สมเด็จพระนารายณ์ราชาของ
 เสด็จไปพึ่งชวณ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึง ไปรบกับพระรามาริบทักลับไปครอง เมืองมันทาย
 เพชร โดยให้เจ้าพระยาจักรี กับ พระยาโกษา อัญชวยราชการที่เมืองมันทายเพชรจนกว่า
 เหตุการณ์จะสงบราบคาบ ^{๒๖๕} แล้ว ไปรบกับพระยาพิริยชวยราชการกรมท่าเป็นพระยาราช
 เศวตรัฐอยู่ครอง เมืองมันทายมาศ (พุทโธมาศ) แต่ปรากฏว่าพระยาราชเสวตรัฐคนเก่าซึ่งเป็น
 ชวณ โดยกทัพเวี้อมาตีเอาเมืองมันทายมาศคืน ฝ่ายไทยใช้กำลังทหารจีนเข้ายึดโค้ว ^{๒๖๖}
 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงทราบจึง ไปรบกับทัพองคราออกไปให้ถึง เมืองมันทายมาศเสีย
 เพราะ "เมืองพุทโธมาศอยู่ล่อแหลมมักจะถูกรักษาไว้เป็นอันยาก" ^{๒๖๗}

หลังจากนี้หัว เมืองในกรุงกัมพูชาแยกเป็นสองฝ่าย เมื่อกองทัพกรุงธนบุรียกกลับมา
 แล้ว สมเด็จพระนารายณ์ราชาก็ขอกำลังชวณม้องกันตัว กลับมาตั้งอยู่ที่ แพรกปรักปรัก กลัว
 ไทยไม่กล้ามาอยู่เมืองมันทายเพชรอย่างเดิม พระเจ้าเวียตนามให้ชวณราชการชวณมาเป็น
 คุมครองมีตำแหน่งเป็น เบาฮอ (Baoho) ^{๒๖๘}

ฝ่ายพระรามราชา นั้นตั้งอยู่ ณ เมืองกำปอด ไม่กล้าขึ้นไปอยู่เมืองมันทายเพชร
 เพราะเกรงกลัวชวณ เป็นคั้งนี้มาจนเกิดกบฏโกเชินในเมืองชวณ สมเด็จพระนารายณ์ราชาไม่
 ใ้ค้ออำนาจชวณอุคทพุนจึงขอประนีประนอมกับพระรามราชา สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงแต่งข้า
 หลวง ไปอุ้มนิเษกสมเด็จพระรามราชาครองกรุงกัมพูชา ใ้หนักองคคนเป็นมหาอุปโยราช ^{๒๖๙}

ในพงศาวดารเขมรว่าเมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีกับสมเด็จพระรามาธิบดีเมือง
เบียมแตกแล้ว ไคยกทัพเรือเข้าเมืองพนมเปญ กวาดต้อนครอบครัวเขมรที่ชุมนุมอยู่แถบนั้นมักสา
ไปควย ฝ่ายกองทัพไทยแยกย้ายกันไป บ้างก็ตามครอบครัวหลวงไปถึงเบียมเมืองพระมณในเวลา
กลางคืนพบกับทัพพระยาบมราช (ทอย) และทัพญวนซึ่งพระเจ้าเว็ยคนามศรีไซให้องญวนเป็น
แม่ทัพใหญ่ยกขึ้นมา ทัพไทยต้องถอยกลับคืนไปกรุงศรีอยุธยา เหลือคนไทยไว้ ๕๐๐ คน ให้
ฉวายอารักขาแก่สมเด็จพระรามาธิบดีซึ่งประทับอยู่เมืองกำปอศ

พิเคราะห์เห็นว่าข้อความลึกลับชักกันอยู่ การสู้รบที่กล่าวถึงนั้นคงเป็นเพียงการ
ปะทะกันบางระหว่างกองกำลังของไทยที่แยกย้ายกัน กับกำลังญวนหรือเขมรส่วนหนึ่งไม่ถึงกับ
เป็นทัพใหญ่ ถ้าไทยพ่ายจนต้องถอยกลับมากกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีคงไม่สามารถจะ
ใหม่ทหารอารักขาที่กำปอศอีกได้ และยังไม่ปรากฏว่ามีกำลังกองทัพไทยรักษาอยู่ที่เมืองพระตะบอง
อีกแห่งหนึ่งควย

ในระยะนี้เมืองพระตะบองคงเป็นเมืองสำคัญของไทยในการคุมเขมร กำลังของ
ไทยตั้งอยู่ ๓ ที่นี้เพื่อพิงข่าวความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ควย เมื่อเขมรเกิดจลาจลหลายสมัยกรุง
ธนบุรีนั้น พระยาบมราชและพระยาเขมรทั้งปวงซึ่งเป็นข้าศึกสงครามมาขึ้นนั้น พวกกันหนีเข้ามา
ยังเมืองพระตะบองกอน แล้วจึงบอกขอราชการเข้ามายังกรุงธนบุรี

นอกจากนี้ไทยในระยะนั้น มีอำนาจอยู่ในเขมรไม่ถอยเหมือนกัน เพราะเมื่อครั้ง
สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเป็นแม่ทัพไปตีล้านช้างนั้น ไคขึ้นไปชุมนุมพลอยู่ ๓ เมืองนคร
ราชสีมา แต่เจ้าพระยาสุรสีห์แยกทัพลงไป ๓ กรุงกัมพูชา เพื่อเกณฑ์พลเขมรค่อเรือรบเรือได้
แล้วให้ขลุกลงอ้อมสี่มือ ยกทัพเรือขึ้นไปตามลำน้ำโขง เพื่อไปประจันกับทัพที่ล้านช้าง

ความคิดที่ไทยจะควบคุมเขมรอย่างแท้จริงคงมีในชั้นหลัง เมื่อบ้านเมืองเป็นปึกแผ่น
แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อไทยสามารถควบคุมพรมแดนทางเหนือและทางตะวันตกที่ติดกับพม่า
ได้ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จไปตีเชียงใหมครั้งที่สองเมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๗ ทรงมีชัยชนะใน
ศึกอะแซหวุ่นกี พ.ศ. ๒๓๐๘ และทรงขับไล่อำนาจพม่าที่เชียงใหมใน พ.ศ. ๒๓๐๘ ออกไปไค
เมื่อเหตุการณ์ทางคานนี้เรียบร้อยแล้ว พระองค์จึงหันกลับมาสนพระทัยกับเหตุการณ์ทางคานตะวันออก

๒๓. หน้าที่ของ... (Tchoncan) ...

๒๔. ...

๒๕. ... (Do Thanh - Nhon) ...

(๑) ...

อย่างไรก็ตามการที่ไทยพยายามบีบพระตะบองไว้ตลอดมาแสดงให้เห็นเจตจำนงของ
ไทยที่จะคุมอำนาจในเขมรและป้องกันความปลอดภัยของประเทศ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด
ฟ้าจุฬาโลกโปรดแต่งตั้งให้นักองคเณศไปครองกรุงกัมพูชา ทรงพระนามว่าสมเด็จพระนารายณ์รามา
ธิบดี โคบายาศักย์กำลังทัพที่มีเจ้าพระยาอภัยภูเบศรเป็นผู้ควบคุมนั้น พระองค์ทรงพระราชดำริว่าเจ้า
พระยาอภัยภูเบศรโคบายาศักย์กรุงกัมพูชาเริ่มรอมมาเป็นเวลา ๑๒ ปี แต่เกรงว่าจะไม่สนิทกับสมเด็จ
พระนารายณ์รามาธิบดีและสมเด็จพระฟ้าทะละหะ เพราะเป็นพวกนักองคเณศซึ่งเคยวิวาทกับบิดานักองค
เณศมาแต่ก่อน จึงได้ทรงขอเขตแคว้นเมืองพระตะบองและเมืองขึ้น เมืองนครเสียมราฐซึ่ง
เป็นเมืองใกล้เขตแดนไทย ก็คัดออกเป็นส่วนหนึ่งให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศรว่ากล่าวมังคัมพูชา ให้มา
ขึ้นคอกกรุงเทพมหานครที่เคี้ยว เมืองพระตะบองและเมืองนครเสียมราฐจึงได้ขาดจากเมืองเขมร
มาขึ้นกรุงเทพมหานครแต่นั้นมา

ในพงศาวดารกรุงกัมพูชามีข้อความแต่เพียงว่า "... ส่วนเจ้าพระยาอภัยภูเบศร
(เจ้าฟ้าทะละหะ) นั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เลื่อน
ตำแหน่งเป็นขุนนางผู้ใหญ่ แล้วให้กลับไปว่าราชการอยู่ ณ เมืองพระตะบอง มีเมืองเสียมราฐ
เป็นเมืองขึ้น..."

หลังจากที่ไทยได้ทำการราชภิเษกให้นักองคเณศเป็นสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดีแล้ว
นับได้ว่าเป็นระยะที่ไทยมีอำนาจในเขมรอย่างเต็มที่ เพราะทางเมืองญวนก็ยังเกิดการจลาจลด้วยกบฏ
หนึ่งนักองคเณศก็เป็นผู้ที่ไทยซบเลี้ยงมาแต่เดิม ไทยได้ผนวกเมืองเขมร ๓ เมือง ตามแนวขึ้นไป
ถึงเมืองพระตะบอง คือ มงคลบุรี ศรีโสภณ และดินแดนแถบใกล้เมืองโคราช เมื่อ พ.ศ.
๒๐๓๘ และในปีเดียวกันนั้นไทยผนวกพระตะบอง เสียมราฐ เข้าไว้ในอำนาจด้วย

ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัดว่าการบีบครองเมืองพระตะบองไว้จะคงสถานะอยู่ตลอดไป
หรือไม่ เขมรเริ่มรอมว่าเป็นการยินยอมชั่วคราวระยะเวลาที่เจ้าพระยาอภัยภูเบศรมีชีวิตอยู่เท่านั้น
ความจริงเชื้อสายของตระกูลนี้โคตรครอบครองเมืองขึ้นกระทั่งฝรั่งเศสบีบครองไปใน พ.ศ. ๒๔๕๐
ความตั้งใจเดิมจะเป็นอย่างไรก็ตามแต่ไทยต้องการให้เสียมราฐ พระตะบอง เป็นดินแดนที่ผนวก
เข้าไว้ในครอบครองของไทยตลอดไป เพราะไทยยังไม่ต้องการที่จะเลิกการควบคุมเขมรอย่าง
จริงจัง

มีหลักฐานปรากฏเกี่ยวกับการที่ไทยเข้าครอบครอง เมืองพระตะบองแต่เพียงว่าเมืองทั้งสองนี้จะตั้งขึ้นอยู่กับอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทยอย่างเข้มแข็งที่สุด ยิ่งกว่านั้นผู้ปกครองเมืองเสียมราฐต้องอยู่ภายใต้ความควบคุมของญวราชกา^{๑๕๕} เมืองพระตะบองอีกด้วย หลักฐานข้างฝ่ายไทยมีว่าไท^{๑๖}พระยาอภัยภูเบศร์ (แมน) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองพระตะบอง ว่าตลอดมาจนถึงนครเสียมราฐเป็นแขวงเคี้ยว ต่อมาภายหลังพวกเมืองนครเสียมราฐวิวาทกับพระยาอภัยภูเบศร์ (รต) จึงมาร้องกราบทูลเป็นเมืองหนึ่งต่างหาก ไม่ขึ้นแก่เมืองพระตะบอง ทางกรุงเทพฯ จึงได้ตั้งพระยานภาพไทรภพเป็นผู้สำเร็จราชการนครเมืองนครเสียมราฐ เมืองทั้งสองจึงได้แยกเป็น ๒ แขวงแต่นั้นมา^{๑๖๐}

ในบรรดาหัวเมืองคาง ๆ ของเขมรที่ไทยผนวกเข้ามานี้ ผู้ครองนครนั้น ๆ ต้องส่งเครื่องบรรณาการให้แก่ไทย แต่เมืองเหล่านี้อยู่ห่างไกลจนดูเหมือนว่าเป็นอิสระจากไทยมีสิทธิพิเศษไม่จำเป็นต้องขึ้นกับเขมรเช่นกัน ในบางครั้งก็จะมีผู้ลี้ภัยจากเขมรเข้ามาอยู่ในดินแดนเหล่านี้ เมืองเสียมราฐพระตะบองซึ่งเป็นเมืองสำคัญในบริเวณนี้จึงมีคนอพยพมาแน่นขึ้นทุกชาติทุกภาษา^{๑๖๑} ดินแดนทางตะวันออกของไทยคานที่ติดต่อกับเขมรนี้ จึงเป็นดินแดนที่พลเมืองมีทั้งไทยและเขมรปะปนกัน เป็นดินแดนตั้งแต่ฝั่งน้ำปะคงข้างตะวันออกไปจนถึงฝั่งตะวันตกของทะเลสาบ ไทยได้ไปตั้งบ้านเมืองลงใหม่หลายเมือง คือ มงคลบุรี ศรีโสภณ วัฒนานคร อรัญญประเทศ เป็นเมืองเล็กเมืองน้อยขึ้นสองเมืองนั้นชื่อบ้านเมืองในแถบนี้มีทั้งที่เป็นภาษาไทย และภาษาเขมร เช่น ฉะเชิงเทรา เป็นชื่อภาษาเขมร แม่ครัว เป็นชื่อภาษาไทย เป็นคน^{๑๖๒}

ในรายงานเมืองพระตะบองสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้นว่า เมืองพระตะบองเป็นเมืองอยู่ริมน้ำ มีป้อมประตู เชิงเทียนเมืองก่อด้วยอิฐ โขกนูน มีเมืองขึ้นในเมืองพระตะบอง คือ เมืองระสือ เมืองนนท์ เมืองสวายจืด เมืองโคนค เมืองคิกโซ เขตแดนเมืองพระตะบองซึ่งติดต่อกับเขตแดนเมืองอื่นคือ เมืองโพธิสัตว์ เมืองพรมกัน เมืองพนมศก เมืองศรีโสภณ เมืองเสียมราฐ เมืองปราจีนบุรี เมืองจันทบุรี เมืองตราด^{๑๖๓} ส่วนเมืองขึ้นเมืองนครเสียมราฐนั้นมี ๒ เมือง คือ เมืองกกัน^{๑๖๔} และมงคลบุรี เขตแดนซึ่งเมืองเสียมราฐติดต่อกับเมืองอื่น ๆ คือ เมืองซีแคตง เมืองพรมเทพ เมืองสังชะ^{๑๖๕} เมืองพระตะบอง

ในยามสงบการที่ไทยมีกำลังควบคุมอยู่ที่พระตะบอง ที่จริงแล้วเป็นการแสดงให้เห็นว่าไทยมีอิทธิพลเหนือเขมร โดยไม่ทำให้ชาวเขมรรู้สึกว่าต้องอยู่ใต้การปกครองของไทยเป็นการครอบ

กลุ่มช่างฝรั่ง เฝ้านักวิชาการที่ส่งให้เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักร ในขณะสงครามกลางเมืองนี้
 เป็นสมัยรัชกาลที่ ๕ ใน พ.ศ. ๒๔๓๖ - ๒๔๓๗ ไทยได้ร่างขึ้นฉบับใหม่ เฝ้านักวิชาการ
 ก็ยุบเลิก โดยให้เงินอุดหนุนของเมืองลงมีราชการ ใน พ.ศ. ๒๔๓๖ - ๓๗ เมืองระยองของ
 จึงเป็นเมืองระยองมีราชการลงไทยให้ในสมัยนั้น เมื่อเสร็จสงครามกลางเมืองก็เลิกตั้งศึกษา
 กิ่ง เมืองงักวิชาการเมืองระยองลงมาเมืองระยอง เมืองระยอง เมืองระยองเมืองระยอง
 อยุธยา อยุธยา อยุธยา เมืองระยองเมืองระยองเมืองระยอง เมืองระยองเมืองระยอง
 เมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยอง
 เมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยอง

เมืองระยองจึงเป็นศูนย์กลางการค้า การเมืองที่ไทยซึ่งตั้งขึ้น ในเวลาสงคราม
 การค้าขายกับต่างประเทศ จะเห็นได้ว่าในรัชกาลที่ ๕ นี้ของเมืองระยองระยองเมืองระยองเมืองระยอง
 เมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยอง
 เมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยอง

ไทยในขณะ ไทยในขณะ เมืองระยอง เมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยอง
 เมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยอง
 เมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยอง
 เมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยอง
 เมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยอง
 เมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยอง
 เมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยอง
 เมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยอง

ซึ่งมีแหล่งขายในสมัยนั้นเมืองระยอง เมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยอง
 เมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยอง

... เมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยอง
 เมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยองเมืองระยอง

ลุงเขมร ก็ไม่ไหว ใช้น้ำเป็นยาพิษ ฆ่าเป็นร้อยคนตลอดคืนเป็น
 เตาหนึ่งคนแล้วไม่ไหว ใช้น้ำขุ่นให้ชาวเมือง ใช้น้ำนี้ หนึ่ง
 คนก็ล้มลงหนึ่ง คนก็ล้มลงเขมร หมดไปเสีย หนึ่งคนก็ไปเอาปืน
 ลมกลาญและปืน ระเบิดเขมรเหลือแต่หิน หนึ่งเมืองก็เอาปืนเข้า
 เขมรหมดแล้วเขมร หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็
 หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็
 หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็
 หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็

ลุงเขมร เขมร ใช้น้ำ หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็
 ลุงเขมร ใช้น้ำ หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็
 ลุงเขมร ใช้น้ำ หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็

ลุงเขมร เขมร ใช้น้ำ หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็
 ลุงเขมร ใช้น้ำ หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็
 ลุงเขมร ใช้น้ำ หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็

ลุงเขมร เขมร ใช้น้ำ หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็
 ลุงเขมร ใช้น้ำ หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็
 ลุงเขมร ใช้น้ำ หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็

ลุงเขมร เขมร ใช้น้ำ หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็
 ลุงเขมร ใช้น้ำ หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็
 ลุงเขมร ใช้น้ำ หนึ่งเมืองก็เอาปืนเขมร หนึ่งเมืองก็

และการที่^{MSJ}บาลองตั้งจักรวรรดิโคซ่าเรจใน พ.ศ. ๒๓๔๕ ทำให้ไทยมีคู่แข่ง เขมรไม่ต้องการให้
 ประเทศของตนเป็นสมรภูมิระหว่าง ๒ ประเทศนี้ จึงจำต้องส่งบรรณาการให้ทั้ง ๒ ประเทศ^{๒๑๔}
 ขณะเมื่อนักกองค้ำยันหรือพระอัครราชทูตยังทรงพระเยาว์ ฟ้าทะละทะ เป็นผู้สำเร็จราชการกัมพูชา
 ใน พ.ศ. ๒๓๔๖ เขมรส่งคณะทูตไปเฝ้าพระเจ้าเว็ยคนามบาลอง จักรพรรดิญวนจึง^{พระ}ราชทานของ
 ขวัญคอบแทน ๒ ปี ต่อมาพระอัครราชทูตวามราชบรรณาการคอบ~~พระ~~จักรพรรดิญวนทุกปี พ.ศ. ๒๓๔๘
 นักกองค้ำยันเดินทางมาเฝ้าพระมหากษัตริย์ไทยที่กรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑
 ทรงพระกรุณาตั้งเป็นสมเด็จพะอัครราชทูต พ.ศ. ๒๓๕๐ พระอัครราชทูตก็ส่งคณะทูตไปราชสำนักเว
 ซอเป็นประเทศราชของเว็ยคนามบาลอง^{๒๑๕} หลักฐานบางแห่งกล่าววว่า การที่กัมพูชาเป็นรัฐใน
 อารักขา (Protectorate) ของญวนนั้นเป็นที่รู้กันทั่วไป^{๒๑๖} ในพงศาวดารเขมรกล่าววว่า
 ญวนส่งทูตมาเขมร ๒ ครั้ง คือ ใน พ.ศ. ๒๓๔๔ ครั้งหนึ่ง กับใน พ.ศ. ๒๓๕๐ อีกครั้งหนึ่ง
 และได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี^{๒๑๗}

เหตุที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงดำเนินนโยบายโอนอ่อนผ่อนตาม
 โดยยอมให้เขมรไปติดต่อกับญวนคงจะเป็นเพราะพระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า การที่เขมรยอมส่ง
 บรรณาการให้สองประเทศนั้น ก็ไม่เป็นผลเสียอันใดแก่สิทธิของกษัตริย์ไทยซึ่งเป็นเจ้าอธิราชของเจ้า
 กรุงกัมพูชา ตามทัศนะของไทย สถานการณ์ในขณะนั้นสมควรที่ไทยจะรักษาไมตรีทางญวนไว้ เพื่อ
 คัดความกังวลเสียด้านหนึ่ง

เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระบะนั้น อันน่าจะมีผลต่อนโยบายของไทย คือ สมเด็จ
 พระนารายณ์รามาธิบดี ถึงแก่พิราลัยในเดือน ๑๒ แรม ๑๕ ค่ำ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า
 ก่อนหน้านั้น เมื่อเดือน ๑๒ แรม ๘ ค่ำ พม่าเอาหนังสือเข้ามาชวนที่คานเมืองเพชรบุรี เมือง
 ไทรโยค เมืองอุทัยธานี เมืองตาก เมืองเชียงใหม่ เมืองหลวงพระบาง ใจความวว่า พม่าจะ
 เชิญมาที่กรุงเทพฯ และอังกฤษจะยกทัพเรือมาช่วยเข้ามาทางปากน้ำเจ้าพระยา การครั้งนั้นเข้า
 ใจวจริง ใ้มีใ้ทราออกไปบอกให้เกณฑ์เขมร และเกณฑ์กองทัพให้เจ้าอนุเม็กยกมาช่วย ครั้นต่อมา
 ปรากฏวว่า ที่วอังกฤษจะยกมาช่วยนั้นไม่จริง มีเรื่องในพงศาวดารแต่เพียงวว่า พระเจ้าอังวะให้
 อินชระหุนเป็นแม่ทัพ คุมไพร่พลมาตีหัวเมืองขึ้นเมืองเชียงใหม่ ๆ ออกรบพุ่งต่อสู้จับมาได้ ๑๒ คน^{๒๑๘}
 แต่ในหนังสือ "ไทยรบพม่า" กล่าววว่าพม่ายกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ครั้งนี้ เป็นศึกพม่าครั้งที่ ๒

สมเด็จพระราชาธิบดี ๑๐ แห่งไทย พระองค์มีราชกรณยุทธศาสตร์ที่จะยกทัพขึ้นมาจากเมืองในนครเมือง
มี ๒๒๐๐๐ เป็นเหตุอันเนื่องมาซึ่งข้าศึก ขนทัพซึ่งจะยกทัพขึ้นจากเมืองไว้ไว้ระบอบนี้

พ.ศ. ๒๒๕๐ เมื่อสงครามระหว่างไทยกับพม่ากำลังถึง เป็นสงครามอันไม่จบจบ
จากเมืองนาทวีโดย คราวนั้นสมเด็จพระเจ้าเอกทัศทรงให้กองทัพมาช่วยกันรบทางเมืองนาทวี จนถึงเมือง น้อย
เมือง น้อยเมือง น้อย นี้เป็นเมืองเก่าซึ่งตั้งอยู่ในเมือง น้อยและยังมีเมืองระแวกทุ่งเวียงนา
นาสง เมืองเมือง ๒ นี้ด้วย พ.ศ. ๒๒๕๒ พระเจ้าเอกทัศทรงยกทัพมาตั้งเมืองนาทวี และ
สมเด็จพระเจ้าเอกทัศทรงยกทัพมาตั้งเมือง น้อย และเมืองระแวกทุ่งเวียงนา และ
สวรรคต เมื่อเดือน ๑๒ ปีนั้น จนถึงเดือน ๓ ๒๒๕๓ พระเจ้าเอกทัศทรงยกทัพมาตั้งเมือง น้อย
โดยที่เมืองนาทวี พระเจ้าเอกทัศทรงตั้งเมืองนาทวีขึ้นใหม่ในพระนามว่าเมือง น้อย
พระเมือง น้อย เมืองนาทวี และเมือง น้อย ยกทัพมาตั้งเมือง น้อย และเมืองระแวกทุ่งเวียงนา
โดย สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ทรงยกทัพมาตั้งเมือง น้อย และเมืองระแวกทุ่งเวียงนา
สวรรคต และ คราวนี้ทรงยกทัพมาตั้งเมือง น้อย และเมืองระแวกทุ่งเวียงนา

เนื่องจากความขัดแย้งและเหตุอันเนื่องมาซึ่งความขัดแย้ง และเหตุอันเนื่องมาซึ่ง
พระองค์มีราชกรณยุทธศาสตร์ที่จะยกทัพขึ้นมาจากเมืองในนครเมือง น้อย และเมืองระแวกทุ่งเวียงนา
เมือง น้อยเมือง น้อย นี้เป็นเมืองเก่าซึ่งตั้งอยู่ในเมือง น้อยและยังมีเมืองระแวกทุ่งเวียงนา
เมือง น้อยเมือง น้อย นี้ด้วย พ.ศ. ๒๒๕๒ พระเจ้าเอกทัศทรงยกทัพมาตั้งเมืองนาทวี และ
สมเด็จพระเจ้าเอกทัศทรงยกทัพมาตั้งเมือง น้อย และเมืองระแวกทุ่งเวียงนา และ
สวรรคต เมื่อเดือน ๑๒ ปีนั้น จนถึงเดือน ๓ ๒๒๕๓ พระเจ้าเอกทัศทรงยกทัพมาตั้งเมือง น้อย
โดยที่เมืองนาทวี พระเจ้าเอกทัศทรงตั้งเมืองนาทวีขึ้นใหม่ในพระนามว่าเมือง น้อย
พระเมือง น้อย เมืองนาทวี และเมือง น้อย ยกทัพมาตั้งเมือง น้อย และเมืองระแวกทุ่งเวียงนา
โดย สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ทรงยกทัพมาตั้งเมือง น้อย และเมืองระแวกทุ่งเวียงนา
สวรรคต และ คราวนี้ทรงยกทัพมาตั้งเมือง น้อย และเมืองระแวกทุ่งเวียงนา

(๑) เจ้าพระยาพระยา... แห่งเมือง...
สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ทรงตั้งเมือง น้อย และเมืองระแวกทุ่งเวียงนา

...ความสัมพันธ์ที่มีไม่เคยจริงใจ เพราะไทยไม่เคยละทิ้งความหวังที่จะมีอำนาจเหนือเขมรอีกครั้งหนึ่ง แต่ไทยไม่กล้าเสี่ยงใหม่ การปะทะกับกษัตริย์ผู้สามารถในการทำสงครามเช่นนั้น...

ถึงรัชกาลที่ ๒ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ภักดีสงครามเป็นมหาอุปราชฝ่ายหลัง นักองค้อมเป็นมหาอุปราชฝ่ายหน้า จึงดูเหมือนว่าเจ้าเขมรทั้งสองนี้เป็นบุคคลที่ได้รับความสนับสนุนจากฝ่ายไทย และการที่ไทยส่งตัวบุคคลที่พระอุทัยราชาพิจารณาว่าเป็นกบฏ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ คือ พระยาเกษ (เมือง) ไปอยู่เมืองกะทิงสวายตามเดิม เมื่อพิจารณาในแง่ของพระอุทัยราชาแล้ว ก็เท่ากับว่าไทยส่งเสริมฝ่ายตรงข้ามกับพระอุทัยราชาอยู่

ในรัชกาลที่ ๒ ไทยขอให้เขมรส่งกำลังมาช่วยเมื่อโค้วการศึกษา เพราะไทยถือว่าเขมรเป็นประเทศราชของไทย เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นการแตกแยกภายในราชวงศ์ของเขมร เคนซัคซัน นักองค้อมนักองค้อม มีจิตใจเอนเอียงมาทางไทยเพื่อให้เป็นกำลังที่พึ่งของตน จึงปรึกษากับพระยาจักรี พระบาทลาโหม พระยาสังคโลก จะยกทหารเข้ามาตามคำที่ไทยขอ แต่พระอุทัยราชาให้หาพระยาจักรี และพระบาทลาโหมเสีย พระยาสังคโลกและพระยาเกษ หนีมากรุงเทพฯ พระอุทัยราชาโค้วลาว โทษบุคคลเหล่านี้ไปยังองค์ท่านเมืองโขงจน ญวนจึงให้กิมเค็งกรันคุมคนมาที่เกาะจีน พระบาทสมเด็จพะพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดให้พระยาพิชัยมฤตย์ พระยาราชรองเมือง หลวงสุเรนทรวิจิตร คุมไพร่พลพอสมควรหนึ่งสี่ออกไปเพื่อเจรจากับกิมเค็งกรัน ครั้นเมื่อไทยออกไปถึงเมืองพระตะบองทราบว่า กิมเค็งกรันกลับไปเมืองโขงแล้ว จึงยังอยู่ที่เมืองพระตะบอง ต่อมาพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๒ จึงได้โปรดให้พระยาบรมราช (น้อย) คุมกองทัพไปสมทบ ณ ที่นี้เพื่อไกล่เกลี่ยการที่พระอุทัยราชาและนักองค้อมสนัดใจกัน เพราะนักองค้อมโค้วมาตั้งอยู่เมืองโพธิ์สัคว์ ควบคุมเขมรจึงเป็นอาณาจักรที่ถูกแบ่งระหว่างไทยและญวน

(๑) พระอุทัยราชาเคยวิวาทกับพระยาเกษ (เมือง) พระยาเกษหนีการจับกุมเข้ามาในกรุงเทพฯ พระองค์จึงมีคุณอักษรเข้ามากราบทูลขอตัว พระบาทสมเด็จพะเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ ไม่พระราชทานให้.

ระดูซี่รามาที่จากนั้นตามเข็มนาฬิกาก็ไปร้องไห้ ในราว
 ตอนกลางคืนที่สุภาว นึกถึงหลวงเวียงกรวดแล้วเมืองนครแก้ว เมืองกรวง เมืองขลุ่ย และ
 เมืองขลุ่ยระดูซี่รามาว่าเป็นเมืองนี้ของพระองค์ นี่ก็เพราะหวังว่าจะได้รับความเมตตา
 จากหลวงพี่ไทยซึ่งยกมาเป็นสินไหม เมื่อไม่สำเร็จจึงต้องถวายตัวเพื่อจากไทย ไปเข้าเมือง
 (Trang) ขลุ่ย (Khlung) ไทยใกล้เข้าปากเมืองขลุ่ย (Mouly Prey) หลวงเวียง
 (Tonlé Repou) หรือเมืองแก้วเมืองระดูซี่รามาของหลวงเวียงอำนาจจักครั้งหนึ่งด้วย

แต่ที่กล่าวมาข้างต้นว่า เมื่อเข้าสุโขทัย หลวงพี่ไทยก็คิดจะเมียงอาหารและไปพัก
 ทางน้ำ จึงให้ลูกไปหาเมืองขลุ่ย ระดูซี่รามา และนำตามเข็มนาฬิกาด้วย
 นึกถึงหลวงเวียง นึกถึงเมือง นึกถึงเมือง นึกถึงเมือง นึกถึงเมือง นึกถึงเมือง นึกถึงเมือง
 งาม ขลุ่ย (Le - van - duyet) ^(๑) จึงมีเรื่องในกาพย์รามเกียรติ์เป็นมา ระดูซี่รามา
 ใกล้เคียงมาระหับคือเมืองมีไม้อ้อ ไทยเพิ่มเป็นคำถึงกัณฑ์ไป การดูรับจึงเป็นระยะเวลากัน
 และจะกล่าวถึงความตกใจได้ ไทยไทยก็หนีไปในการผนวกรวมของ เนการะส่วนนี้ไม่เรวอีก ด้วย
 คำที่เรวนี้มันมีอยู่กันด้วย

ดูนโถ้วรามาที่ระดูซี่รามาเป็นลูกพี่กับขลุ่ยระดูซี่รามา โดยพระเจ้าขลุ่ยระดูซี่รามา
 มาระดกขลุ่ย ในพงศาวดารไทยมีปรากฏแต่เพียงว่า ในปีระพราศัตตศักราชเป็นมาระหว่างกรุง
 และเวียง ในที่สุโขทัยที่กล่าวมาว่า "...ผู้ปกครองเขตระพราศัตตศักราชขลุ่ยระดูซี่รามา เป็นว่า ขลุ่ย
 ไม่ถึงเวียง จะหนีไปของพี่ที่เมืองเจ้าเมืองขลุ่ย จึงยอมไปของพี่ที่ไปเมืองเจ้าเมือง..." จึง
 ยินมา ระดูซี่รามาไม่ได้อีกมาเข้า ถึงแต่เกรงระพราศัตตศักราชเข้ามาถวายความขจรเกียรติยศ
 เวนวียง ขลุ่ยเมืองแก้วเมืองขลุ่ยระดูซี่รามา

เจ้าเวียงขลุ่ยระดูซี่รามาเข้ามาขลุ่ยระดูซี่รามาเมืองระพราศัตตศักราช ขลุ่ยระดูซี่รามา ขลุ่ย
 ขลุ่ยระดูซี่รามา ขลุ่ยระดูซี่รามา ขลุ่ยระดูซี่รามา ขลุ่ยระดูซี่รามา ขลุ่ยระดูซี่รามา

---

(๑) ในพงศาวดารไทยว่าเมืองสุโขทัย

(๖) วัตถุประสงค์ของโครงการพัฒนาชนบท คือ เพื่อพัฒนาชนบทให้มีความเจริญก้าวหน้าและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยการพัฒนาชนบทให้มีความเจริญก้าวหน้าและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

วัตถุประสงค์ของโครงการพัฒนาชนบท คือ เพื่อพัฒนาชนบทให้มีความเจริญก้าวหน้าและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยการพัฒนาชนบทให้มีความเจริญก้าวหน้าและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

วัตถุประสงค์ของโครงการพัฒนาชนบท คือ เพื่อพัฒนาชนบทให้มีความเจริญก้าวหน้าและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยการพัฒนาชนบทให้มีความเจริญก้าวหน้าและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

วัตถุประสงค์ของโครงการพัฒนาชนบท คือ เพื่อพัฒนาชนบทให้มีความเจริญก้าวหน้าและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยการพัฒนาชนบทให้มีความเจริญก้าวหน้าและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

(๗) วัตถุประสงค์ของโครงการพัฒนาชนบท คือ เพื่อพัฒนาชนบทให้มีความเจริญก้าวหน้าและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยการพัฒนาชนบทให้มีความเจริญก้าวหน้าและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

๒๐๑๕ ๒๐๑๖ ๒๐๑๗ ๒๐๑๘ ๒๐๑๙ ๒๐๒๐ ๒๐๒๑ ๒๐๒๒ ๒๐๒๓ ๒๐๒๔ ๒๐๒๕

... (transcription of the main body of text, which is extremely faint and mostly illegible) ...

๔... (transcription of the text block at the bottom of the page) ...